

## ВСТУП

Формування ринкової фінансово-кредитної системи вимагає від банків підвищення ефективності діяльності, конкурентоспроможності банківських інструментів та послуг на основі впровадження досягнень науково-технічного прогресу, ефективних форм господарювання й управління банківською діяльністю.

У таких умовах значна роль відводиться аналізу діяльності банку, за допомогою якого обґрунтовуються стратегія і тактика його розвитку, уточнюються плани та управлінські рішення, здійснюється контроль за їх виконанням, виявляються фінансові резерви, оцінюються результати діяльності управлінського персоналу, окремих підрозділів і банку в цілому.

Основними особливостями сучасного аналізу є всебічне вивчення фінансово-господарської діяльності банків, використання системного підходу до різних видів аналізу та виявлення резервів розвитку суб'єкта господарювання з метою ефективного використання наявних ресурсів. Тому в даному підручнику, з одного боку, викладено теоретичні основи аналізу в банках, з другого — запропоновано методики комплексного системного аналізу основних фінансових показників діяльності банків з урахуванням вітчизняного і зарубіжного досвіду.

Основна увага в підручнику приділена таким компонентам аналізу діяльності банку, як аналіз бухгалтерської звітності; горизонтальний та вертикальний аналіз; трендовий аналіз; розрахунок фінансових коефіцієнтів.

Крім цього, розглянуто не лише методи аналізу, а й особливості формування аналітичних висновків, які, у свою чергу, впливають на управлінські рішення.

Отже, підручник розрахований на широке коло користувачів — від студентів, що тільки роблять перші кроки в пізнанні даного предмета, до банківських працівників, які прагнуть підвищити свій фаховий рівень.

Авторами окремих розділів підручника є: *А. М. Герасимович*, д-р екон. наук, проф. (вступ, теми 14.3–14.5 разом з *О. В. Лисенком*, канд. екон. наук, доц.); *І. А. Герасимович*, канд. екон. наук, доц. (тема 11.3.4 разом з *В. М. Пархоменко*, канд. екон. наук, проф., *П. Є. Житнім*, д-р екон. наук та *В. Г. Шевалдіною*, ст. викладач); *М. Д. Алексеєнко*, д-р екон. наук, проф. (тема 2); *А. М. Арістова*, канд. екон. наук, доц. (тема 9.1); *Ф. Ф. Бутинець*, д-р екон. наук, проф. (тема 4.1); *В. С. Білошапка*, канд. екон. наук (тема 13.4); *О. В. Боришкевич*, канд. екон. наук, доц. (тема 13.3); *О. А. Брегеда*, канд. екон. наук, доц. (тема 11.4.1–11.4.2); *С. П. Вольська*, асистент (глосарій); *А. В. Головач*, д-р екон. наук, проф. (тема 13.2.1); *Н. А. Головач*, канд. екон. наук, доц. (тема 13.2.2); *Н. В. Захараш*, канд. екон. наук (тема 13.1); *О. М. Петрук*, д-р екон. наук, проф. (тема 4.2);

*В. М. Кочетков*, д-р екон. наук, проф. (теми 1; 14.6); *В. І. Лазенко* (тема 12.2); *О. В. Лисенок*, канд. екон. наук, доц. (теми 13.8; 14.1); *Т. В. Майорова*, канд. екон. наук, доц. (тема 6.1 разом з *О. М. Боровським*; 6.7); *С. В. Урванцева*, ст. викладач (тема 6.2–6.6); *Н. А. Морозова-Герасимович*, канд. екон. наук (тема 6.8); *Г. В. Митрофанов*, канд. екон. наук, проф. (тема 4.3); *І. М. Парасій-Вергуненко*, д-р екон. наук, проф. (теми 3; 5; 8); *С. П. Поліщук*, канд. екон. наук (теми 7; 9.2); *Л. О. Примостка*, д-р екон. наук, проф. (теми 12.1; 12.3–12.5; 13.6); *О. М. Покойова*, канд. екон. наук, доц. (тема 9.3 разом з *О. І. Незолою*); *К. Є. Раєвський*, канд. екон. наук, проф. та *Т. М. Раєвська*, канд. екон. наук (теми 11.1–11.3; 13.7); *С. М. Савлук*, канд. екон. наук (тема 11.4.3–11.4.4); *О. І. Самсонова*, ст. викладач (тема 10); *Г. Т. Карчева*, канд. екон. наук, доц. (тема 13.5).

## Рекомендована література

1. Про цінні папери та фондовий ринок: Закон України від 23.02.2006 р. № 3480-IV.
2. Інструкцією про порядок регулювання діяльності банків в Україні від 28.08.2001 № 368.
3. Інструкцією з бухгалтерського обліку операцій з цінними паперами установ комерційних банків України від 03.10.2005 р. № 358.
4. Положенням про порядок формування резервів під операції банків України з цінними паперами від 02.02.2007 р. № 31.
5. Буренин А. Н. Рынок ценных бумаг и производных финансовых инструментов: Учебное пособие. — М.: 1 Федеративная Книготорговая Компания, 1998. — 352 с.
6. Гитман Л. Дж., Джонк М. Д. Основы инвестирования. — М.: Дело, 1997 — 1008 с.
7. Ендовицкий Д. А., Коробейников Л. С., Сысоева Е. Ф. Практикум по инвестиционному анализу: Учеб. пособие / Под ред. Д. А. Ендовицкого. — М.: Финансы и статистика, 2001. — 240 с.
8. Інвестиційний аналіз: Підручник. 2-ге вид., перероб. та доп. / А. А. Пересада, Т. В. Майорова, С. В. Онікієнко та ін.; Кер. авт. кол. і наук. ред. А. А. Пересада. — К.: КНЕУ, 2008. — 544 с.
9. Ковалев В. В. Финансовый анализ. — М.: Финансы и статистика, 2000. — 512 с.
10. Мельник В. А. Ринок цінних паперів: Довідник керівника підприємства. — К.: А.Л.Д., ВІРА-Р, 1998. — 560 с.
11. Пересада А. А., Майорова Т. В. Управління банківськими інвестиціями: Монографія. — К.: КНЕУ, 2005. — 388 с.
12. Портфельне інвестування: Навч. посібник / А. А. Пересада, О. Г. Шевченко, Ю. М. Коваленко, С. В. Урванцева. — К.: КНЕУ, 2004. — 408 с.
13. Шарп У., Александер Г., Бейли Дж. Инвестиции. — М.: Инфра-М, 1997. — XII, 1024 с.
14. Щербакова Г. Н. Анализ и оценка банковской деятельности (на основе отчетности, составленной по российским и международным стандартам). — М.: Вершина, 2006. — 464 с.

## Тема 7. АНАЛІЗ ВАЛЮТНИХ ОПЕРАЦІЙ

*Після вивчення цієї теми студент повинен знати:*

- основні терміни та поняття для оцінювання структури валютних активів та пасивів;
- масштаби діяльності банку на валютному ринку;
- основні фактори, що вплинули на дохідність валютних операцій;
- методику оцінювання ефективності діяльності банку на валютному ринку в цілому та в розрізі структурних підрозділів (філій) залежно від обраної стратегії та бізнес-планування;
- методику оцінювання стану валютної позиції банку;
- зміст аналізу ефективності роботи обмінних пунктів та основні чинники, які впливають на їх прибутковість.

## 7.1. ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ, ЗАВДАННЯ ТА ІНФОРМАЦІЙНА БАЗА АНАЛІЗУ

Операції з валютними цінностями та розрахунки в іноземній валюті займають провідне місце у банківському бізнесі. На сучасному етапі розвитку вітчизняні банки не тільки обслуговують експортно-імпортні розрахунки суб'єктів підприємницької діяльності, а й є безпосередніми учасниками операцій на внутрішньому та міжнародних валютних ринках, забезпечуючи у такий спосіб зміцнення ринкових перетворень у всіх сферах економіки.

Провідна роль банку на валютному ринку визначається:

- значними обсягами операцій на валютному ринку (85—95 %);
- специфікою банківської діяльності, яка стосується інтересів широкого кола суб'єктів господарювання і пов'язана з високою ризиковістю;
- різноспрямованістю виконуваних функцій: з одного боку, банк є агентом валютного контролю і зобов'язаний здійснювати контроль за валютними операціями клієнтів, з іншого — комерційним підприємством, діяльність якого спрямована на отримання прибутку.

Така багатогранна спрямованість банку у сфері валютних операцій обумовлює певні вимоги до системи інформаційного забезпечення, що використовується для підготовки і прийняття управлінських рішень. Ця система повинна надавати необхідну інформацію для валютного регулювання та контролю, планування та стратегії щодо валютних операцій, раціонального використання ресурсів.

Для забезпечення ефективної діяльності у сфері валютних операцій та валютних цінностей, важливо правильно розуміти та використовувати відповідні терміни, насамперед такі:

**валютні цінності** — валюта України, іноземна валюта, платіжні документи, що виражені в іноземній валюті;

**валюта України (гривня)** — грошові знаки у формі банкнот, монет, що перебувають в обігу та є законним платіжним засобом на території України, а також вилучені з обігу;

**іноземна валюта** — іноземні грошові знаки у формі банкнот, що перебувають в обігу та є законним платіжним засобом на території відповідної іноземної держави. Під терміном «іноземна валюта» розуміють як власне іноземну валюту, так і банківські метали, платіжні документи та інші цінні папери, виражені в іноземній валюті або банківських металах.

**До валютно-обмінних операцій** належать операції:

- купівля у фізичних осіб готівкової іноземної валюти за готівкові гривні;
- продаж фізичним особам готівкової іноземної валюти за готівкові гривні;
- купівля-продаж дорожніх чеків за готівкову іноземну валюту або за готівкові гривні;
- конвертація (обмін) готівкової іноземної валюти однієї іноземної держави на готівкову іноземну валюту іншої іноземної держави;
- прийняття на інкасо банкнот іноземних держав та іменних чеків.

**Пункт обміну іноземної валюти банку** — це складова власного операційного залу банку, де здійснюються валютно-обмінні операції з іноземною валютою і дорожніми чеками для фізичних осіб — резидентів і нерезидентів.

### **Валютні операції:**

- операції, пов'язані з переходом права власності на валютні цінності, за винятком операцій, що здійснюються між резидентами у валюті України;
- операції, пов'язані з використанням валютних цінностей у міжнародному обігу як засобу платежу, з передаванням зобов'язань, предметом яких є валютні цінності;
- операції, пов'язані з увезенням, переказуванням і пересиланням на територію України та вивезенням, переказуванням і пересиланням за її межі валютних цінностей.

**Торгівля іноземною валютою** — це купівля, продаж, обмін іноземної валюти, здійснення операцій з валютними деривативами. До таких операцій належать:

- **валютна операція на умовах «тод»** — валютна операція за договором, умови якого передбачають виконання цієї операції в день укладення договору;
- **валютна операція на умовах «том»** — валютна операція за договором, умови якого передбачають виконання цієї операції в перший робочий день після дня укладення договору;
- **валютна операція на умовах «спот»** — валютна операція за договором, умови якого передбачають виконання цієї операції на другий робочий день після дня укладення договору;
- **валютна операція на умовах «форвард»** — валютна операція за договором, умови якого передбачають виконання цієї операції (з поставкою валюти за договором) пізніше ніж на другий робочий день після дня укладення договору.

**Валютний дериватив** — це стандартний документ, що засвідчує право та/або зобов'язання купити, продати та/або обміняти іноземну валюту на визначених у цьому документі умовах у майбутньому.

**Власні операції банку з купівлі (продажу, обміну) іноземної валюти (власні операції)** — це операції, проведені на підставі банківської ліцензії та письмового дозволу на здійснення операцій з валютними цінностями з власної ініціативи банку в межах лімітів відкритої валютної позиції банку.

Залежно від суб'єктів операції та їх економічної суті операції в іноземній валюті поділяються на такі:

- 1) **поточні торговельні операції** — розрахунки за торговельними операціями під час здійснення зовнішньоекономічної діяльності;
- 2) **поточні неторговельні операції** — перекази заробітної плати, стипендій, пенсій, аліментів, державної допомоги, матеріальної допомоги, допомоги родичів, благодійної допомоги, виплат і компенсацій, виплати готівкової іноземної валюти за платіжними картками; оплата зборів, мита, оплата за рахунок коштів фізичних осіб навчання в навчальних закладах освіти, стажування в закладах іншої держави; оплата витрат, пов'язаних з відрядженням за кордон і т. п.;
- 3) **валютні операції, пов'язані з рухом капіталу** — надання та отримання резидентами фінансових кредитів і позик; операції, пов'язані з виконанням зобов'язань за гарантіями, поруками та заставою; операції, пов'язані з виконанням зобов'язань за лізингом, факторингом, здійснення прямих та портфельних інвестицій в Україну та за межі України; операції з цінними паперами; розміщення коштів на вкладних (депозитних) рахунках у зарубіжних банках.

Така класифікація валютних операцій, пов'язана з нормами валютного законодавства, обмеженнями щодо їх здійснення, особливостями застосування функції валютного контролю, необхідністю ліцензування. Так, наприклад, обов'язковому ліцензуванню підлягають операції придбання цінних паперів від нерезидентів, внесення коштів до статутних фондів підприємств-нерезидентів.

З погляду бухгалтерського обліку розрахунки в іноземній валюті поділяються за датою розрахунків і датою операції, вони також можуть бути балансовими та позабалансовими. Отже, існують різні типи валютних операцій, що має значення у процесі управління діяльністю банку на валютному ринку.

Існує безліч класифікаційних ознак, які можна систематизувати у такий спосіб:

1. *За економічною суттю. Це операції:*

- касові;
- розрахункові;
- кредитні;
- депозитні;
- обмінні;
- гарантійні;
- довірчі;
- інші.

2. *За видами ринків, на яких здійснюються валютні операції:*

- операції на національних ринках;
- операції на регіональних ринках;
- операції на міжнародних ринках.

3. *За видами руху грошових потоків:*

- поточні торговельні операції;
- поточні неторговельні операції;
- валютні операції, пов'язані з рухом капіталу.

4. *За характером посередницької діяльності:*

- активні операції;
- пасивні операції.

5. *За контрагентами, з якими проводяться валютні операції:*

- клієнтські операції;
- міжбанківські операції;
- операції з резидентами;
- операції з нерезидентами;
- операції з юридичними особами;
- операції з фізичними особами.

6. *За метою проведення:*

- торговельні спекулятивні операції;
- операції з виконання власних зобов'язань банку;
- операції з виконання доручень клієнтів;
- операції з хеджування ризиків.

7. *За статтями балансу:*

- монетарні операції;
- немонетарні операції.

8. *За формами грошей:*
  - готівкові операції;
  - безготівкові операції.
9. *За видами валютних цінностей:*
  - операції з іноземною валютою;
  - операції з платіжними документами та цінними паперами в іноземній валюті;
  - операції з банківськими металами.
10. *За ступенем конвертованості іноземних валют:*
  - операції у вільно конвертованій валюті;
  - операції в неконвертованій валюті.
11. *За видами валютних курсів, що застосовуються при відображенні валютних операцій у бухгалтерському обліку:*
  - операції, які відображаються за офіційним курсом;
  - операції, які відображаються за ринковим курсом.
12. *За впливом на валютну позицію банку:*
  - операції, які впливають на стан валютної позиції;
  - операції, які не впливають на стан валютної позиції.
13. *За відображенням на рахунках бухгалтерського обліку:*
  - балансові операції;
  - позабалансові операції.
14. *За типом події:*
  - операції, які є одноразовими подіями;
  - операції, що є багаторазовими подіями.
15. *За видами доходів (витрат):*
  - операції, пов'язані з одержанням (сплатою):
    - комісійних доходів (витрат);
    - процентних доходів (витрат);
    - торговельних прибутків (збитків).

У бухгалтерському обліку операції в іноземній валюті відображаються відповідно до їх економічної суті за балансовими і позабалансовими рахунками Плану рахунків бухгалтерського обліку банків України, затвердженого постановою Правління Національного банку України. Відображення валютних операцій у балансі банку має певні особливості, які необхідно враховувати при здійсненні аналітичних процедур. Основні з них такі:

➤ валютні операції відображаються у балансі банку в *подвійній оцінці*, а саме: в номінальній сумі іноземної валюти та у гривневому еквіваленті за офіційним курсом;

➤ статті балансу, де відображаються валютні операції, поділяються на монетарні та немонетарні:

**монетарні статті** — статті балансу про грошові кошти, а також про такі активи й зобов'язання, які отримуватимуться чи сплачуватимуться у фіксованій (або визначеній) сумі грошей або в їх еквіваленті. Усі монетарні статті в іноземній валюті відбиваються в бухгалтерському обліку за офіційним курсом гривні до іноземних валют на дату балансу;

**немонетарні статті** — статті інші, ніж монетарні статті балансу.

Прикладом немонетарних статей балансу можуть бути дебіторська заборгованість за авансами на відрядження, з придбання основних засобів, нематері-

альних активів, товарно-матеріальних цінностей та кредиторська заборгованість з продажу основних засобів, нематеріальних активів, товарно-матеріальних цінностей, яка відображається у фінансовій звітності за офіційним валютним курсом на дату розрахунку.

➤ Доходи і витрати (нараховані, отримані, сплачені) в іноземній валюті відбиваються в бухгалтерському обліку за рахунками класів 6 і 7 у національній валюті за офіційним курсом гривні до іноземних валют на дату їх визнання з використанням технічних рахунків групи 380 «Позиція банку щодо іноземної валюти та банківських металів».

➤ Активи і зобов'язання в іноземній валюті відображаються у фінансовій звітності в гривневому еквіваленті за офіційним курсом на дату складання звітності або на дату їх визнання. Залишки за технічними рахунками 3800 та 3801 не включаються до фінансової звітності.

***Основними цілями аналізу валютних операцій є:***

- забезпечення необхідною інформацією процесу управління та прийняття рішень стосовно діяльності банку на валютному ринку;

- інформаційне забезпечення розроблення аргументованої концепції розвитку банку, що базується на комплексному підході до аналізу валютних активів та пасивів банку, зовнішнього та внутрішнього середовища, що дає змогу проводити діагностику та прогнозування банківської діяльності в цілому та на валютному ринку зокрема;

- формування лімітної політики банку;

- дотримання нормативів НБУ у сфері валютних операцій.

***Основними завданнями аналізу валютних операцій, які забезпечують виконання зазначених цілей є:***

- оцінювання діяльності банку на валютному ринку, її масштабів та конкурентоспроможності;

- визначення можливостей банку для забезпечення адекватного співвідношення між обсягами валютних операцій з певним ступенем взятого ризику та рівнем прибутковості;

- контроль показників валютного ризику, що ґрунтується на дотриманні установлених нормативів відкритої валютної позиції;

- оцінювання ефективності формування та використання валютних ресурсів;

- визначення способів залучення валютних коштів на вигідних умовах;

- оцінювання прибутковості валютних операцій;

- обґрунтування доцільності здійснення тих чи інших валютних операцій банку;

- оцінювання ефективності впровадження нових банківських продуктів;

- визначення об'єктивних та суб'єктивних чинників, що впливають на здійснення валютних операцій.

Загальні напрями аналізу валютних операцій банку мають однакові підходи з тими, що застосовуються до операцій у національній валюті. Винятком є ті валютні операції, що не мають своїх аналогів серед операцій у національній валюті. До таких належать:

- торгівля іноземною валютою;

- конверсійні операції з готівковою іноземною валютою;

- розмін або обмін банкнот, які номіновані в іноземній валюті;

- операції з дорожніми та іменними чеками в іноземній валюті;

- інкасо неплатіжних банкнот в іноземній валюті;
- надання дозволу на вивіз іноземної валюти за межі України;
- розрахунки за зовнішньоекономічними контрактами;
- позабалансові валютні інструменти.

Аналіз цих операцій має певні особливості та потребує урахування обсягів операцій, курсів, за якими вони здійснюються, вимог валютного законодавства тощо. Оцінювання валютних активів та пасивів банку має базуватися на показниках їх структури, динаміки її змін, структури операцій, їх частки у загальній масі валютних операцій, визначенні їх прибутковості взагалі тощо.

**Джерелами інформації** для проведення аналізу структури валютних активів та пасивів, їх динаміки та визначення ефективності використання валютних коштів є насамперед форми статистичної та фінансової звітності, затверджені Національним банком України (баланс, оборотно-сальдовий баланс, річний звіт та примітки до нього). Крім цього, банком з визначеною періодичністю складаються спеціалізовані форми за операціями в іноземній валюті, за якими надається інформація у різних розрізах («Обороти за рахунками в іноземній валюті», «Розшифрування валютних рахунків», «Звіт про кількість виявлених порушень валютного законодавства, допущених банками і фінансовими установами, та вжиті до порушників заходи», «Дані про встановлення банками кореспондентських відносин», «Звіт про обсяги валютно-обмінних операцій у пунктах обміну іноземної валюти, що працюють на підставі агентських угод», «Звіт про оборот готівкової іноземної валюти», «Інформація про суму коштів у гривнях, використану для купівлі безготівкової іноземної валюти на міжбанківському валютному ринку України», «Дані про рух коштів на рахунках іноземних банків, відкритих в уповноважених банках України», «Інформація про курс та обсяги операцій з готівковою іноземною валютою та банківськими металами, Інформація про курс та обсяги операцій з іноземною валютою на міжбанківському валютному ринку України» та ін.).

Джерелами інформації також є:

- декларація про валютні цінності, що перебувають за межами України;
- дані синтетичного та аналітичного обліку;
- первинні документи (угоди, платіжні доручення, меморіальні ордери, касові документи, заявки на купівлю або продаж іноземної валюти);
- протоколи рішення профільних комітетів;
- інформація про офіційні курси іноземних валют;
- аналітичні огляди валютного ринку (ринкова вартість ресурсів, процентні ставки за депозитами, кредитами тощо).

## 7.2. АНАЛІЗ МАСШТАБІВ, ДИНАМІКИ ТА СТРУКТУРИ ВАЛЮТНИХ ОПЕРАЦІЙ

Першочерговий етап аналізу діяльності банку — оцінювання структури його валютних активів і пасивів, визначення масштабів його діяльності на валютному ринку. Для цього необхідно визначити та проаналізувати питому вагу валютних активів та зобов'язань банку в їх загальному обсязі, динаміку та тенденції розвитку у цій сфері діяльності.

З метою уникнення неоднозначності окремих термінів варто звернути увагу на застосування терміна «**зобов'язання банку в іноземній валюті**», а «невалютні пасиви», оскільки капітал банку формується та обліковується виключно в національній валюті.

Під **зобов'язаннями банку в іноземній валюті** слід розуміти ту частку зобов'язань банку, яка залучена в іноземній валюті (кошти на поточних та депозитних рахунках клієнтів, кошти на кореспондентських рахунках банку, депозити та кредити інших банків, кредиторська заборгованість, цінні папери, емітовані банком, субординований борг, позабалансові зобов'язання банку тощо). Класифікація зобов'язань банку в іноземній валюті здійснюється за тими самими ознаками, що й зобов'язання загалом — у розрізі клієнтів, термінів залучення коштів, вартості залучення.

За економічним змістом зобов'язання в іноземній валюті (аналогічно до зобов'язань у національній валюті) поділяються на:

- кошти до запитання;
- строкові кошти (депозити);
- міжбанківські кредити та депозити;
- кредиторська заборгованість.

До ресурсної бази банку в іноземній валюті доцільно також включати кошти, які придбані в результаті операцій купівлі як готівкової, так і безготівкової іноземної валюти.

Ефективність ресурсної бази залежить від раціонального поєднання таких складових: вартість, строковість, стабільність курсу іноземної валюти.

**Під валютними активами** розуміють кошти в іноземній валюті, що перебувають у розпорядженні банку, використання яких має принести в майбутньому дохід. До активів банку в іноземній валюті, на відміну від валютних активів у національній валюті, не можуть бути включені основні засоби, дебіторська заборгованість з оплати товарів та послуг, тобто немонетарні статті балансу. Особливістю валютних активів є наявність у їхній структурі операцій з торгівлі іноземною валютою, які входять до складу операцій, що впливають на стан валютної позиції банку та фінансовий результат банку.

Масштаби діяльності банку оцінюються за питомою вагою валютних активів та зобов'язань банку в їх загальній масі. Для цього використовуються дані балансу, оборотно-сальдового балансу, річного звіту комерційного банку, форми звітності «Обороти за рахунками в іноземній валюті», «Розшифрування валютних рахунків».

Частка валютних активів ( $Ч_{в.а}$ ) та зобов'язань банку ( $Ч_{в.з}$ ) у їх загальному обсязі розраховується за такими формулами:

$$Ч_{в.а} = \frac{\text{Валютні активи}}{\text{Активи, усього}}; \quad Ч_{в.з} = \frac{\text{Валютні зобов'язання}}{\text{Зобов'язання, усього}}.$$

Важливо оцінити динаміку змін цих показників на початок та кінець звітного періоду. Крім того, необхідно визначити абсолютний приріст валютних активів та валютних зобов'язань, урахувавши зміни в курсі іноземної валюти, який діяв у порівнюваних періодах.

Абсолютний приріст валютних активів (зобов'язань) розраховується як різниця суми валютних активів (валютних зобов'язань) на кінець та початок періоду

$$\Pi_{pa} = A_{b1} - A_{b2},$$

де  $\Pi_{pa}$  — абсолютний приріст валютних активів;

$A_{b1}$  — валютні активи на початок періоду;

$A_{b2}$  — валютні активи на кінець періоду;

$$\Pi_{pz} = Z_{b1} - Z_{b2},$$

де  $\Pi_{pz}$  — абсолютний приріст валютних зобов'язань;

$Z_{b1}$  — зобов'язання в іноземній валюті на початок звітного періоду;

$Z_{b2}$  — зобов'язання в іноземній валюті на кінець звітного періоду.

Темп зростання валютних активів ( $T_{в.а}$ ) та валютних зобов'язань ( $T_{в.з}$ ) розраховується як відношення валютних активів (зобов'язань) на кінець періоду до валютних активів (зобов'язань) на початок періоду:

$$T_{в.а} = \frac{A_{b1}}{A_{b2}}; \quad T_{в.з} = \frac{Z_{b1}}{Z_{b2}}.$$

Темп приросту валютних активів ( $T_{п.в.а}$ ) і валютних зобов'язань ( $T_{п.в.з}$ ) визначається як відношення різниці суми валютних активів (зобов'язань) на кінець та початок періоду до їх суми на початок періоду:

$$T_{п.в.а} = \frac{A_{b2} - A_{b1}}{A_{b1} + A_{b2}}; \quad T_{п.в.з} = \frac{Z_{b2} - Z_{b1}}{Z_{b1} + Z_{b2}} \cdot 100 \, \%.$$

Розрахунок темпів приросту валютних активів дає можливість оцінити активність банку на валютному ринку. При цьому необхідно з'ясувати, які чинники впливають на ті чи інші зміни. Якщо збільшення абсолютних та процентних значень цих показників не пов'язане з підвищенням офіційного курсу іноземних валют, то ці зміни є наслідком зростання масштабів валютних операцій.

Аналіз динаміки валютних активів та зобов'язань проведемо за допомогою табл. 7.1 на підставі інформації балансу банку.

З даних табл. 7.1 видно, що станом на 1 січня 2010 р. обсяг валютних активів банку становить 37 600,50 тис. грн, їх абсолютний приріст збільшився на 2 850,5 тис. грн (у гривневому еквіваленті), або на 8,2 %. Валютні зобов'язання станом на цю саму дату дорівнюють 28 950,00 тис. грн, зростання яких в абсолютному виразі відбулося на 1349,3 тис. грн, або на 4,89 %. Водночас частка валютних активів та валютних зобов'язань у звітному періоді залишилася майже на тому самому рівні (45,80 % та 39,07 %). Більшою мірою змінились обсяги позабалансових операцій в іноземній валюті, їх обсяги у звітному періоді зросли відповідно на 4,22 % та 31,31 %. Це може бути пов'язане з лібералізацією валютного законодавства, зокрема з дозволом на здійснення різноманітних строкових угод (валютні деривативи, операції на умовах «форвард»).

Таблиця 7.1

## АНАЛІЗ ДИНАМІКИ ВАЛЮТНИХ АКТИВІВ ТА ЗОБОВ'ЯЗАНЬ, тис. грн

| Показник                                                 | На 01.01.09 | На 01.01.10 | Відхилення |             |
|----------------------------------------------------------|-------------|-------------|------------|-------------|
|                                                          |             |             | абсолютне  | відносне, % |
| Валютні активи                                           | 34 750,00   | 37 600,50   | +2850,50   | 8,20        |
| Валютні зобов'язання                                     | 27 600,70   | 28 950,00   | +1349,30   | 4,89        |
| Активи банку, усього                                     | 80 600,50   | 82 100,00   | +1499,50   | 1,86        |
| Зобов'язання банку, усього                               | 72 500,00   | 74 100,50   | +1600,50   | 2,21        |
| Частка валютних активів у загальних активах, %           | 43,11       | 45,80       | +2,68      | ×           |
| Частка валютних зобов'язань у загальних зобов'язаннях, % | 38,07       | 39,07       | +1,00      | ×           |
| Позабалансові активи                                     | 24 780,50   | 35 490,00   | +10 709,50 | 4,22        |
| Позабалансові зобов'язання                               | 29 700,50   | 39 000,50   | +9300,00   | 31,31       |

Загалом такі показники обсягів валютних операцій свідчать про їх значимість у загальному обсязі коштів банку, про масштабність операцій та активнішу роль банку на валютному ринку.

**Структурний аналіз** валютних активів та пасивів може проводитися за такими групами (класифікаційними ознаками):

- за статтями активів і пасивів;
- за видами валют;
- за видами операцій;
- за операціями, що здійснюються з резидентами та нерезидентами;
- за операціями, що здійснюються у вільно конвертованій валюті та неконвертованій валюті.

Для визначення питомої ваги обсягу коштів в іноземній валюті звітного періоду у їх загальному обсязі використовуються дані оборотно-сальдового балансу. Розрахунок здійснюється як відношення суми оборотів за дебетом та кредитом в іноземній валюті до загальної суми оборотів банку у звітному періоді.

Ці показники залежно від їх значень будуть характеризувати місткість валютних операцій та їх частку у загальній масі. Їх можна порівняти з показниками інших банків і визначити у такий спосіб позицію конкретного банку на валютному ринку та значимість операцій з валютними коштами у діяльності банку.

Питома вага валютних активів та зобов'язань, динаміка змін у структурі активів та пасивів банку, показники у розрізі валют, резидентності визначають основні тенденції діяльності банку, їх стабільність на внутрішньому та міжнародних валютних ринках. Розглянемо методику структурного аналізу валютних активів та пасивів на прикладі таких даних (табл. 7.2).

Таблиця 7.2

## АНАЛІЗ СТРУКТУРИ ВАЛЮТНИХ АКТИВІВ І ПАСИВІВ ЗА ЇХ ВИДАМИ, тис. грн

| Показник                                    | на 01.01.2009 р. |        | на 01.01.2010 р. |        | Відхилення |            |
|---------------------------------------------|------------------|--------|------------------|--------|------------|------------|
|                                             | грн              | %      | грн              | %      | абсолютне  | структурне |
| <b>Активи</b>                               | 34 750,00        | 100,00 | 37 600,50        | 100,00 | 2850,50    | 8,20       |
| Готівкові кошти                             | 3950,00          | 11,37  | 4010,00          | 10,66  | 60,00      | 1,52       |
| Дорожні та інші чеки                        | 270,00           | 0,78   | 350,00           | 0,93   | 80,00      | 29,63      |
| Кошти в інших банках                        | 12 500,00        | 35,97  | 14 020,00        | 37,29  | 1520,00    | 12,16      |
| Міжбанківські кредити та депозити           | 8270,00          | 23,80  | 8600,00          | 22,87  | 330,00     | 3,99       |
| Резерв під заборгованість інших банків      | -250,00          | -0,72  | -400,00          | -1,06  | -150,00    | 60,00      |
| Цінні папери                                | 1200,00          | 3,45   | 1300,00          | 3,46   | 100,00     | 8,33       |
| Кредити юридичних осіб                      | 8500,00          | 24,46  | 9100,00          | 24,20  | 600,00     | 7,06       |
| Інші активи                                 | 310,00           | 0,89   | 620,50           | 1,65   | 310,50     | 100,16     |
| <i>Зобов'язання</i>                         | 27 600,70        | 100,00 | 28 950,00        | 100,00 | 1349,30    | 4,89       |
| Кошти інших банків                          | 3560,70          | 12,90  | 3740,80          | 9,95   | 180,10     | 5,06       |
| Депозити та кредити банків                  | 970,40           | 3,52   | 1050,00          | 2,79   | 79,60      | 8,20       |
| Кошти до запитання суб'єктів господарювання | 7570,90          | 27,43  | 7950,70          | 21,15  | 379,80     | 5,02       |
| Строкові депозити суб'єктів господарювання  | 3210,70          | 11,63  | 3400,70          | 9,04   | 190,00     | 5,92       |
| Кошти до запитання фізичних осіб            | 4870,00          | 17,64  | 5280,00          | 14,04  | 410,00     | 8,42       |
| Строкові депозити фізичних осіб             | 6550,80          | 23,73  | 6620,30          | 17,61  | 69,50      | 1,06       |
| Субординований борг                         | 570,00           | 2,07   | 570,00           | 14,21  | 0,00       | 0,00       |
| Інші зобов'язання                           | 297,20           | 1,08   | 337,50           | 0,90   | 40,30      | 13,56      |

Як видно з даних табл. 7.2, на 1 січня 2010 р. основну частку у валютних активах становлять кошти на коррахунках в інших банках — 24,9 % та кредити, надані юридичним особам — 32,9 %, міжбанківські кредити та депозити — 22,87 %. Приблизно така сама тенденція спостерігалась і в базисному періоді, де обсяги зазначених операцій мали подібну структуру. У звітному періоді відбулося збільшення нарахувань до резервів під заборгованість інших банків та досягло 400 тис. грн. Це пояснюється нарощуванням обсягів цих операцій та часткою сумнівної заборгованості за операціями з іншими банками.

Обсяг валютних зобов'язань у звітному періоді дорівнював 28 950,00 тис. грн, що більше порівняно з базовим на 4,89 %. Таке зростання відбулося за рахунок збільшення залучених коштів в іноземній валюті на поточні рахунки фізичних осіб (8,42 %) та суб'єктів господарювання (5,02 %), депозитні рахунки суб'єктів господарювання (5,92 %). Суттєво збільшилися й обсяги залучення депозитів та кредитів на міжбанківському ринку — 8,20 %.

У структурі залучених валютних коштів дещо посилилася роль коштів на «лоро» рахунках. Так, на 1 січня 2010 р. вони зросли на 180,10 тис. грн, або на 5,06 процентного пункту.

Таблиця 7.3

**АНАЛІЗ СТРУКТУРИ ВАЛЮТНИХ АКТИВІВ ЗА ВИДАМИ ВАЛЮТ**  
(станом на 1 січня 2010 р.), тис. грн

| Стаття активу                          | Вид валют (еквівалент) |       |          |                 |         |       |                 |       | Разом валютних активів |        |
|----------------------------------------|------------------------|-------|----------|-----------------|---------|-------|-----------------|-------|------------------------|--------|
|                                        | долари США             | євро  |          | російські рублі |         |       | інші види валют |       |                        |        |
|                                        | сума                   | %     | сума     | %               | сума    | %     | сума            | %     | сума                   | %      |
| Готівкові кошти                        | 810,20                 | 41,75 | 690,50   | 35,58           | 100,50  | 5,18  | 339,30          | 17,49 | 1940,50                | 100,00 |
| Дорожні та інші чеки                   | 450,00                 | 90,00 | 50,00    | 10,00           | 0,00    | 0,00  | 0,00            | 0,00  | 500,00                 | 100,00 |
| Кошти в інших банках                   | 2500,80                | 23,86 | 3800,00  | 36,26           | 1270,00 | 12,12 | 2909,20         | 27,76 | 10480,00               | 100,00 |
| Міжбанківські кредити та депозити      | 2030,00                | 33,95 | 1900,00  | 31,77           | 200,00  | 3,34  | 1850,00         | 30,94 | 5980,00                | 100,00 |
| Резерв під заборгованість інших банків | -210,00                | 21,00 | -700,00  | 70,00           | -90,00  | 9,00  | 0,00            | 0,00  | -1000,00               | 100,00 |
| Цінні папери                           | 0,00                   | 0,00  | 700,00   | 100,00          | 0,00    | 0,00  | 0,00            | 0,00  | 700,00                 | 100,00 |
| Кредити суб'єктів господарювання       | 5000,00                | 42,74 | 2000,00  | 17,09           | 1700,00 | 14,53 | 3000,00         | 25,64 | 11 700,00              | 100,00 |
| Інші активи                            | 2500,00                | 34,25 | 2000,00  | 27,40           | 200,00  | 2,74  | 2600,00         | 35,62 | 7300,00                | 100,00 |
| Усього активів                         | 13081,00               | 34,79 | 10440,50 | 27,77           | 3380,50 | 8,99  | 10698,50        | 28,45 | 37 600,50              | 100,00 |

Структура операцій банку у розрізі валют показує, яким саме валютам віддає перевагу банк. У разі принципових змін в обсягах та частках певних валют банку слід проаналізувати причини, що привели до цих змін. Це має велике значення, оскільки кожна валюта має свій ризик і, відповідно, може вплинути на прибутковість. Так, наприклад, у 2009 р. спостерігалось значне підвищення курсу євро до долара США та, відповідно, і до національної валюти. Водночас аналітичні огляди ринку прогнозували падіння курсу долара США на світових ринках. Такі тенденції на ринку мали вплив на вибір валюти розрахунків під час укладання зовнішньоекономічних контрактів та, як наслідок, на обсяги кредитних операцій у євро. Відчутними стали й зміни у побудові кореспондентської мережі банку, більша частка рахунків якого відкрита в євро.

Як видно з наведених даних, у структурі валют за видами переважають залишки за статтями активів у доларах США та євро. Їх частка на 1 січня 2010 р. становила, відповідно, 34,79 % та 27,77 % загальному обсязі валютних активів. Частка операцій у російських рублях — 8,99 %. Значні обсяги операцій здійснюються в інших валютах — 28,45 %. Це може бути пов'язане з виходом банку та його клієнтів на східні ринки — Японії, Кореї, Китаю, виробників високотехнологічної продукції та роздрібного асортименту.

Якщо порівняти залишки коштів на кореспондентських рахунках, то помічаємо, що найбільшими є залишки в євро — 3800 тис. грн та в інших валютах — 2909,2 тис. грн. Водночас суб'єкти господарювання віддають перевагу доларам США за операціями кредитування (5000,00 тис. грн). Поясненням цьому може бути стійка тенденція курсу долара США до зниження, яка спостерігалася у звітному періоді, що зменшувало витрати на придбання валюти для погашення заборгованості. На відміну від кредитних операцій у доларах США, обсяги кредитів у євро становили лише 2000,00 тис. грн та були надто дорогими для клієнтів. Вартість їх погашення збільшувалася щонайменше до 20 % за рахунок стрімкого зростання курсу.

Аналіз структури в динаміці дає змогу зробити висновок про чітку тенденцію збільшення частки валютних активів у євро та в інших валютах.

Подібний аналіз повинен проводитися не тільки за залишками на статтях активу та пасиву, а й за обсягами операцій у розрізі валют. Розрахунок обсягів операцій здійснюється на підставі форм статистичної звітності та оборотів за балансовими рахунками. Оцінювання структури обсягу коштів за операціями в іноземній валюті буде корисним для розрахунку та порівняння прибутковості операцій.

Показники структури валютних активів та пасивів доцільно порівняти з аналогічними показниками інших банків та визначити їх рівень у банківській системі. Зауважимо, що найбільші показники мають банки з іноземним капіталом, оскільки у них є потужні джерела власних валютних ресурсів. Їх капітал формується також за рахунок валютних коштів, утім це зобов'язує їх до конвертування коштів у національну валюту або розміщення гарантійного депозиту в НБУ. Більш детально інформація щодо цього викладена у темі валютної позиції.

Структура активів і пасивів у розрізі резидентів і нерезидентів показує, на якому ринку (внутрішньому чи міжнародному) банк розміщує кошти, їх обсяги та види операцій, які він здійснює з нерезидентами. Структура активів у розрізі конвертованої та неконвертованої валюти зорієнтує стосовно того, якій валюті банк надає перевагу. Останнє має значення при оцінюванні ризику, оскільки кожна валюта має свій рівень ризику.

Питома вага валютних активів та зобов'язань банку у розрізі резидентів і нерезидентів, вільно конвертованої (ВКВ) та неконвертованої (НКВ) валюти розраховується на підставі даних балансу (або аналогічним способом). При цьому залежно від розрізу використовуються активи та зобов'язання, що значаться відповідно у графах «резиденти» і «нерезиденти», «вільно конвертована» або «неконвертована валюти».

На підставі даних табл. 7.4 проведемо аналіз валютних коштів банку у розрізі вільно конвертованої валюти та неконвертованої.

Таблиця 7.4

**АНАЛІЗ СТРУКТУРИ ВАЛЮТНИХ КОШТІВ БАНКУ У РОЗРІЗІ ВІЛЬНО КОНВЕРТОВАНОЇ  
ТА НЕКОНВЕРТОВАНОЇ ВАЛЮТИ (станом на 01.01.10 р.), тис. грн**

| Стаття                                      | Валютні<br>кошти,<br>усього | ВКВ       |       | НВ      |       |
|---------------------------------------------|-----------------------------|-----------|-------|---------|-------|
|                                             |                             | сума      | %     | сума    | %     |
| <b>Активи</b>                               | 37 600,50                   | 29 275,70 | 77,86 | 8324,80 | 22,14 |
| Готівкові кошти                             | 4010,00                     | 3690,00   | 9,81  | 320,00  | 0,85  |
| Дорожні та інші чеки                        | 350,00                      | 350,00    | 0,93  | 0,00    | 0,00  |
| Кошти в банках до запитання                 | 14 020,00                   | 10 520,00 | 27,98 | 3500,00 | 9,31  |
| Міжбанківські кредити та депозити           | 7600,00                     | 5400,00   | 14,36 | 2200,00 | 5,85  |
| Цінні папери                                | 1300,00                     | 1300,00   | 3,46  | 0,00    | 0,00  |
| Кредити суб'єктів господарювання            | 9100,00                     | 7100,00   | 18,88 | 2000,00 | 5,32  |
| Дебіторська заборгованість                  | 600,00                      | 485,00    | 1,29  | 115,00  | 0,31  |
| Інші активи                                 | 620,50                      | 430,70    | 1,15  | 189,80  | 0,50  |
| <b>Зобов'язання</b>                         | 28 950,00                   | 22 605,20 | 78,08 | 6344,80 | 21,92 |
| Кошти інших банків                          | 3740,80                     | 3200,00   | 11,05 | 540,80  | 1,87  |
| Депозити та кредити банків                  | 1050,00                     | 852,00    | 2,94  | 198,00  | 0,68  |
| Кошти до запитання суб'єктів господарювання | 7950,70                     | 6510,00   | 22,49 | 1440,70 | 4,98  |
| Строкові депозити суб'єктів господарювання  | 3400,70                     | 2850,70   | 9,85  | 550,00  | 1,90  |
| Кошти до запитання фізичних осіб            | 5280,00                     | 3810,80   | 13,16 | 1469,20 | 5,07  |
| Строкові депозити фізичних осіб             | 6620,30                     | 4570,80   | 15,79 | 2049,50 | 7,08  |
| Субординований борг                         | 570,00                      | 570,00    | 1,97  | 0,00    | 0,00  |
| Кредиторська заборгованість                 | 300,00                      | 210,50    | 0,73  | 89,50   | 0,31  |
| Інші зобов'язання                           | 37,50                       | 30,40     | 0,11  | 7,10    | 0,02  |

У нашому прикладі (див. табл. 7.4), активи банку у вільно конвертованій валюті становлять 77,86 %, зобов'язання — 78,08 %. Активи та зобов'язання у неконвертованій валюті значно менші — 22,14 % і 21,92 % відповідно. Найбільшу частку коштів у ВКВ серед валютних активів займають статті «Кошти банку до запитання» — 27,98 %, «Кредити суб'єктів господарювання» — 18,88 % та операції на міжбанківському валютному ринку — 14,36 %.

Якщо розглядати структуру залучених валютних коштів, то бачимо, що найбільшою є частка операцій за поточними рахунками суб'єктів господарювання — 22,49 % у вільно конвертованій валюті та 4,98 % у неконвертованій. Значне місце у формуванні ресурсної бази займають депозитні операції фізичних осіб — 15,79 % у ВКВ та 7,08 % — НВ. Операції у вільно конвертованій валюті мають більший попит серед клієнтів, частіше використовуються у розрахунках, а отже, є більш прибутковими. Крім цього, валюти для цієї категорії мають менший ризик, це теж є позитивним чинником. Утім, якщо серед клієнтів банку та їхніх партнерів переважають резиденти країн Близького зарубіжжя, експортно-імпорتنі тен-

денції клієнтів спрямовані на ринок СНД та валютою розрахунків обрана валюта країни партнера, то можуть переважати операції з неконвертованою валютою, що при значних обсягах теж забезпечує певний рівень прибутковості.

У такому розрізі можна проаналізувати прибутковість операцій, визначити питому вагу доходів та витрат банку у вільно конвертованій та неконвертованій валюті.

**Аналіз обсягів валютних операцій у розрізі видів валют та резидентності.**

Класифікуючи операції за ознакою резидентності, варто виокремити операції у розрізі основних типів контрагентів банку: фізичні особи, суб'єкти господарювання та фінансово-кредитні установи (банки).

Таблиця 7.5

**ОБСЯГ ВАЛЮТНИХ ОПЕРАЦІЙ У РОЗРІЗІ РЕЗИДЕНТІВ  
ТА НЕРЕЗИДЕНТІВ ЗА 2009 р., тис. грн**

| Вид валютних операцій у розрізі контрагентів | Обсяг коштів, усього | Резиденти      |       | Нерезиденти    |       |
|----------------------------------------------|----------------------|----------------|-------|----------------|-------|
|                                              |                      | сума           | %     | сума           | %     |
| Операції фізичних осіб                       | 3 250 800,00         | 2 370 500,00   | 0,29  | 880 300,00     | 0,11  |
| Операції юридичних осіб                      | 5 230 700,50         | 4 970 500,00   | 0,60  | 260 200,50     | 0,03  |
| Операції з банками                           | 820 600 050,00       | 580 205 400,50 | 69,98 | 240 394 649,50 | 29,00 |
| Усього                                       | 829 081 550,50       | 587 546 400,50 | 70,87 | 241 535 150,00 | 29,13 |

До операцій банку, що здійснюються в іноземній валюті, належать розрахунки суб'єктів господарювання за зовнішньоекономічними контрактами, неторговельні операції, що здійснюються з фізичними особами (перекази, валютно-обмінні операції, операції з чеками, платіжними картками тощо), та операції за кореспондентськими рахунками банків-нерезидентів. Так, у нашому прикладі (табл. 7.5) обсяг операцій банку з резидентами у 2009 р. становив 587 546 400,50 тис. грн, або 70,87 % від загального обсягу операцій, що здійснюються банком в іноземній валюті, обсяг операцій з нерезидентами — 241 535 150,00 тис. грн або 29,13 %. Найбільшу частку становлять операції на міжбанківському валютному ринку — 820 600 050,00 тис. грн, з них 69,98 % — операції з резидентами та 29 % — з нерезидентами. Наступними за обсягами є операції суб'єктів господарювання — 5 230 700,50 тис. грн, з яких частка операцій, що здійснюються з резидентами, становить 0,6 %, нерезидентами — 0,03 % у загальному обсязі операцій в іноземній валюті.

Ці дані свідчать, що банк активно проводить операції в іноземній валюті з суб'єктами як внутрішнього, так і міжнародного валютного ринку. Серед них найбільшою є частка міжбанківських операцій — депозитів та кредитів. Операції за рахунками фізичних осіб незначні за обсягами і становлять за рахунками резидентів 0,29 % та нерезидентів — 0,11 %.

Як уже згадувалося, відповідно до вимог валютного законодавства операції за рахунками нерезидентів обмежені та проводяться в умовах жорсткого валютного контролю, що впливає на їх обсяги та різноманітність.

Велика частка міжбанківських операцій забезпечується відповідною кореспондентською мережею банку. Оцінювання ефективності кореспондентської

мережі банку має велике значення і тому становить окремий напрям аналізу валютних операцій банку, який буде розглянуто нижче.

Отже, розглянуті вище показники дають загальну інформацію про діяльність банку на валютному ринку. Вони є орієнтиром для подальшого більш детального аналізу валютних операцій за їх напрямками.

Окремим напрямом аналізу валютних операцій є аналіз валютних пасивів банку (див. вище валютні зобов'язання). Метою цього напрямку аналізу є:

- визначення, за рахунок яких коштів сформована ресурсна база банку (розрахунок їх питомої ваги);
- оцінювання значущості кожного виду ресурсу у розрізі валют у кредитному потенціалі банку;
- визначення динаміки змін обсягів залучених валютних коштів;
- пошук шляхів зниження вартості ресурсів за рахунок оптимізації їх структури в розрізі валют.

Терміна «власні валютні кошти» у нормативному значенні не існує, оскільки показники капіталу формуються у національній валюті. Але банк у процесі своєї діяльності отримує доходи в іноземній валюті та здійснює відповідні витрати, у результаті чого формуються власні кошти в іноземній валюті. У бухгалтерському обліку вони відображаються на технічному рахунку валютної позиції у подвійній оцінці — валютному номіналі та гривневому еквіваленті за офіційним курсом НБУ. На рахунках доходів та витрат вони відображаються у гривневому еквіваленті на день відображення доходів та витрат у балансі банку. Саме за цими даними розраховуються показники капіталу. Інформація стосовно власних коштів банку міститься на окремих аналітичних рахунках валютної позиції банку і може використовуватися для визначення обсягу власних валютних коштів банку, валютних доходів і витрат як окремі показники. Для розрахунку власних валютних коштів банку необхідно враховувати кошти, які є результатом операцій торгівлі іноземної валюти.

Як видно з даних табл. 7.6, основним видом залучених коштів банку є кошти до запитання суб'єктів господарювання та фізичних осіб. Аналіз їх здійснюється аналогічно до операцій у національній валюті, тобто у розрізі термінів, розмірів, категорій клієнтів, умов вкладів тощо. Особливістю валютних депозитів є їх вартість, яка завжди нижча від вартості депозитів у національній валюті.

Таблиця 7.6

СТРУКТУРА ЗАЛУЧЕНИХ КОШТІВ за 2009 р.

| Показник                                                | Залучені кошти, усього, тис. грн | З них в іноземній валюті, ум. од. | Питома вага, % |
|---------------------------------------------------------|----------------------------------|-----------------------------------|----------------|
| Кошти до запитання фізичних осіб                        | 12 350,00                        | 5280,00                           | 7,61           |
| Кошти до запитання суб'єктів підприємницької діяльності | 21 500,40                        | 7950,70                           | 11,46          |
| Строкові кошти фізичних осіб                            | 15 400,80                        | 6620,30                           | 9,54           |
| Строкові кошти суб'єктів підприємницької діяльності     | 8520,40                          | 3400,70                           | 4,90           |
| Кошти до запитання банків                               | 8750,40                          | 3740,80                           | 5,39           |
| Строкові кошти банків                                   | 2847,50                          | 1050,00                           | 1,51           |
| Усього                                                  | 69 369,50                        | 28 042,50                         | 40,42          |

Оскільки ефективність ресурсної бази залежить від характеру залучених коштів, необхідно мати на увазі таке:

- кошти суб'єктів господарювання та фізичних осіб є найдешевшим видом ресурсів, а міжбанківські депозити та кредити — найдорожчими;
- у розрізі клієнтів фізичних та юридичних осіб, кошти фізичних осіб мають вищу вартість та працемісткість;
- висока частка великих депозитів впливає на стабільність ресурсної бази;
- велика частка довгострокових депозитів позитивно впливає на ліквідність банку;
- кошти на поточних рахунках та короткострокові депозити є найдешевшими ресурсами, однак вони є найменш прогнозованою категорією ресурсів.

Динаміка змін у структурі ресурсної бази має оцінюватися з урахуванням стану грошового і валютних ринків у країні. Так, у періоди незначної інфляції та коливань курсів іноземних валют, стабільності цін і т. п., клієнти — фізичні особи надають перевагу депозитам у національній валюті у зв'язку з більшою процентною ставкою. Важливим чинником є елемент довіри клієнта до банків, наявність спеціалізованих банків з обслуговування населення тощо.

Таблиця 7.7

ДИНАМІКА ЗАЛУЧЕНИХ КОШТІВ В ІНОЗЕМНІЙ ВАЛЮТІ, тис. грн

| Залучені кошти в іноземній валюті                       | Станом на<br>01.01.2009 р. | Станом на<br>01.01.2010 р. | Приріст    |      |
|---------------------------------------------------------|----------------------------|----------------------------|------------|------|
|                                                         |                            |                            | абсолютний | %    |
| Кошти до запитання фізичних осіб                        | 4872,40                    | 5280,00                    | 407,60     | 8,37 |
| Кошти до запитання суб'єктів підприємницької діяльності | 7842,80                    | 7950,70                    | 107,90     | 1,38 |
| Строкові кошти фізичних осіб                            | 6100,80                    | 6620,30                    | 519,50     | 8,52 |
| Строкові кошти суб'єктів підприємницької діяльності     | 3250,50                    | 3400,70                    | 150,20     | 4,62 |
| Кошти банків до запитання                               | 3581,00                    | 3740,80                    | 159,80     | 4,46 |
| Строкові кошти банків                                   | 972,40                     | 1050,00                    | 77,60      | 7,98 |
| Усього                                                  | 26 619,90                  | 28 042,50                  | 1422,60    | 5,34 |

З даних табл. 7.7 видно, що сума коштів в іноземній валюті збільшилася на 5,34 %. У розрізі видів операцій залучення коштів за всіма статтями спостерігається тенденція до збільшення. Найбільший приріст ресурсів відбувся за коштами до запитання ( 8,37 %) та депозитами фізичних осіб (8,52 %), що є позитивним чинником, оскільки ці ресурси є дешевшими від коштів, які залучаються на міжбанківському ринку. Водночас частка цих коштів (залучених від банків) незначна у ресурсній базі, хоча у звітному періоді їх обсяги зросли на 7,98 %. Останнє може бути свідченням проблеми ліквідності, наслідком якої були заходи щодо залучення дорогих ресурсів, що, у свою чергу, позначиться на середній вартості ресурсів банку та прибутковості.

Для визначення ефективності та ступеня використання банком залучених ресурсів в іноземній валюті необхідно розрахувати показник повноти використання залучених коштів в іноземній валюті ( $K_{\text{вик. ін.в.}}$ ).

$$K_{\text{вик. ін.в.}} = \frac{\text{Обсяг кредитних валютних вкладень}}{\text{Обсяг валютних залучених коштів}}.$$

Значення показника менше за одиницю свідчить про використання залучених ресурсів не тільки для операцій кредитування, а й для інших активних операцій. При цьому слід мати на увазі, що у разі сприятливих умов на грошово-кредитному ринку, стабільності курсу національної валюти, частка коштів банку може бути конвертована у межах нормативу валютної позиції та використовуватися для активних операцій у національній валюті.

Значення показника ефективності використання залучених коштів в іноземній валюті необхідно аналізувати з урахуванням показників стану відкритої валютної позиції та окремих обмежень валютного законодавства.

Основним чинником впливу на розмір процентної ставки за депозитними операціями є їх ринкова ціна. Середня вартість депозитних ресурсів в іноземній валюті розраховується аналогічно до процедур, що здійснюються за операціями у національній валюті, а саме: як відношення витрат за нарахованими та сплаченими процентами до середньої величини залишків відповідних залучених коштів.

Під час здійснення аналізу ресурсної бази банку в іноземній валюті доцільно розраховувати:

- питому вагу валютних депозитів у розрізі їх вартості, термінів та клієнтів;
- середню процентну ставку;
- загальну величину процентних витрат та її питому вагу у загальній масі процентних витрат банку;
- динаміку процентних витрат за валютними ресурсами;
- оцінити стабільність ресурсної бази.

Якщо у періоді, що аналізується, залучалися дорогі міжбанківські ресурси, необхідно з'ясувати причини, які викликали потребу у додаткових ресурсах, — невиконання плану залучення ресурсів, ситуація на валютному ринку та дострокове відкликання коштів клієнтами, низька процентна ставка порівняно з ринковими цінами тощо. Можливо, кошти залучалися для реалізації вигідного проекту клієнта банку, тоді треба оцінити його ефективність.

Частка міжбанківських кредитів та депозитів у ресурсній базі повинна пов'язуватись з рівнем залежності банку, який оцінюється на підставі таких даних:

- питомої ваги міжбанківських коштів у загальному обсязі валютних ресурсів;
- співвідношення залучених і розміщених міжбанківських ресурсів в іноземній валюті.

Як зазначалося вище, ця категорія ресурсів є найдорожчою, і тому підвищення показників залежності банку від них, підвищує вартість ресурсів та відповідно впливає на прибутковість.

Джерелом формування валютних ресурсів також можуть бути й інші операції, зокрема ощадні сертифікатами, облігації в іноземній валюті. Утім спектр валютних операцій може бути обмежений вимогами нормативно-правових актів.

Одним із джерел ресурсної бази банку є його кредиторська заборгованість, яка формується як у національній валюті, так і в іноземній. Кредиторська заборгованість в іноземній валюті виникає за операціями купівлі-продажу іноземної валюти клієнтів банку та за експортно-імпортними розрахунками клієнтів банку. Ураховуючи те, що цей вид ресурсів банку належить до категорії короткострокових, зростання їх питомої ваги у загальних обсягах ресурсів може негативно вплинути на ліквідність банку.

У разі недостатності в банку коштів в іноземній валюті для реалізації термінових проектів банк може залучити кошти в національній валюті для наступної купівлі іноземної валюти на міжбанківському валютному ринку у рахунок валютної позиції банку. При цьому важливо дотримуватися установлених нормативів відкритої валютної позиції.

Наступним етапом аналізу діяльності банку на валютному ринку є етап оцінювання доцільності та ефективності розміщення ресурсів в іноземній валюті, аналізу основних їх видів (табл. 7.8), якості активів, виявлення основних тенденцій розвитку та факторів, що на них впливають.

Кредитування в іноземній валюті здійснюється відповідно до вимог валютного законодавства та основних принципів кредитної політики банку. Основним джерелом інформації банку на цьому етапі є бухгалтерські баланси, форми звітності за кредитними операціями, виписки за аналітичними рахунками, кредитні угоди, рішення кредитного комітету, форми оперативної (управлінської) інформації. Процедури аналізу валютного напряму кредитування аналогічні процедурам аналізу кредитних операцій у національній валюті.

Таблиця 7.8

**СТРУКТУРА КРЕДИТІВ, НАДАНИХ В ІНОЗЕМНІЙ ВАЛЮТІ**

| Кредити                                                                    | Станом на 01.01.09 р. | %      | Станом на 01.01.10 р. | %      | Приріст | %      |
|----------------------------------------------------------------------------|-----------------------|--------|-----------------------|--------|---------|--------|
| Усього                                                                     | 15 911,20             | 100,00 | 18 274,50             | 100,00 | 2363,30 | 14,85  |
| Кредити, що надані банкам (у тому числі й овернайт)                        | 7410,50               | 46,57  | 8600,00               | 47,06  | 1189,50 | 16,05  |
| Кредити, що надані суб'єктам господарювання                                | 8500,70               | 53,43  | 9100,00               | 49,80  | 599,30  | 7,05   |
| Кредити, що надані фізичним особам (у тому числі й за платіжними картками) | 0,00                  | 0,00   | 574,50                | 3,14   | 574,50  | 100,00 |

У нашому прикладі обсяг виданих кредитів в іноземній валюті збільшився на 14,85 %, за рахунок міжбанківських кредитів та кредитів, що надані фізичним особам під платіжні картки. Ураховуючи, що прибутковість за міжбанківськими кредитами та депозитами вища за прибутковість інших кредитних операцій, можна вважати це позитивною тенденцією. На кредитні операції фізичним особам в іноземній валюті тривалий час існували обмеження, і тому надавалися лише кредити в іноземній валюті за платіжними картками. Надалі частка таких

кредитів буде збільшуватися, оскільки банки активно впроваджують нові високотехнологічні інструменти, які водночас є потужним джерелом ресурсів і забезпечують широкий спектр роздрібних послуг.

Для оцінювання кредитних операцій в іноземній валюті розраховуються та вивчаються показники:

- питома вага валютних кредитів у загальному обсязі активних операцій у валюті;
- питома вага валютних кредитів у загальному обсязі кредитних операцій;
- динаміка цих показників;
- питома вага валютних кредитів у розрізі обсягів, термінів та процентних ставок, видів валют;
- динаміка абсолютного та відносного приросту кредитів за їх видами.

Якість кредитного портфеля оцінюється визначенням питомої частки стандартних, пролонгованих, прострочених, безнадійних кредитів та рівнем їх забезпеченості.

Аналіз валютних активів банку щодо їх ліквідності забезпечується через оцінювання їх за ступенем ліквідності та розрахунку їх обсягів і питомої частки. Зауважимо, що іноземна валюта є найбільш ліквідним інструментом грошового ринку, тому порівняно з аналогічними інструментами у національній валюті, валютні активи мають вищий рейтинг. Утім, як зазначалось вище, має значення конвертованість валюти.

Аналіз дохідності валютних активів є найважливішим напрямом оцінки їх якості, оскільки є основною метою діяльності банку у цій сфері. До цієї категорії активів належать ті валютні активи, що приносять постійний прибуток.

Валютні активи групують у такий спосіб:

- дохідні активи;
- активи, що не приносять постійного доходу;
- недохідні активи.

Доцільно також визначити їх питому вагу та оцінити їх динаміку.

Завершальним етапом структурного аналізу може бути оцінювання позабалансових активів та зобов'язань банку, зокрема похідних фінансових інструментів (табл. 7.9). До цієї групи валютних активів і зобов'язань належать угоди з купівлі-продажу іноземної валюти на умовах «том» (поставка на другий день), «спот» (поставки через два дні, форвардні, ф'ючерсні, опціонний контракти, валютний своп тощо).

**Валютний своп** — купівля-продаж однієї валюти за іншу на умовах зворотного викупу на певну дату в майбутньому за визначеним курсом; **форвардний контракт** (форвард) — двосторонній контракт, який засвідчує зобов'язання придбати (продати) базовий актив у визначений час та на визначених умовах у майбутньому з фіксацією ціни під час укладення контракту; **ф'ючерсний контракт** (ф'ючерс) — контракт, аналогічний до форвардного, але відбувається за стандартизованими умовами: здійснюється тільки на біржах, під їх контролем, форма та умови контрактів уніфіковані, і розрахунки щодо купівлі-продажу ф'ючерсних контрактів здійснюються через розрахункову палату біржі, яка гарантує своєчасність і повноту платежів; опціонний контракт (опціон) — контракт, який надає його покупцеві право, але не зобов'язання, придбати (опціон кол) або продати (опціон пут) певну кількість базового активу за визначеною

ціною впродовж визначеного періоду (американський опціон) або на визначену наперед дату (європейський опціон) та встановлює зобов'язання продавця опціону виконати умови контракту, якщо покупець вирішить реалізувати своє право.

Ці операції також впливають на розмір позабалансової валютної позиції і є джерелом ризику.

Таблиця 7.9

**СТРУКТУРА ПОЗАБАЛАНСОВИХ ОПЕРАЦІЙ В ІНОЗЕМНІЙ ВАЛЮТІ**

| Позабалансові інструменти          | Станом на 01.01.2009 р. | Питома вага, % | Станом на 01.01.2010 р. | Питома вага, % | Приріст | Питома вага, % |
|------------------------------------|-------------------------|----------------|-------------------------|----------------|---------|----------------|
| Купівля валюти на умовах «спот»    | 250 000                 | 52,63          | 270 000                 | 39,13          | 20 000  | 8,00           |
| Купівля валюти на умовах «форвард» | 0                       | 0,00           | 120 000                 | 17,39          | 120 000 | 0,00           |
| Продаж валюти на умовах «спот»     | 150 000                 | 31,58          | 210 000                 | 30,43          | 60 000  | 40,00          |
| Продаж валюти на умовах «форвард»  | 0                       | 0,00           | 65 000                  | 9,42           | 65 000  | 0,00           |
| Інші позабалансові інструменти     | 75 000                  | 15,79          | 25 000                  | 3,62           | -50 000 | -66,67         |
| Усього                             | 475 000                 |                | 690 000                 |                | 215 000 | 45,26          |

Слід відзначити активність банку на ринку позабалансових інструментів в іноземній валюті. За аналізований період обсяг таких операцій зріс на 45,26 %. Ураховуючи обмеження чинного законодавства стосовно власних операцій банку з купівлі-продажу іноземної валюти, банк уклав на початку періоду угоди з купівлі валюти на суму 250 000 тис. грн, або 52,63 % від загального обсягу позабалансових угод, та угоди з продажу іноземних валют на умовах «спот» на суму 150 000 грн, що становить 31,58 %. Інші позабалансові інструменти на початок періоду становили 15,79 %. До них належать операції з терміном розрахунків до двох днів та валютні свопи (у звітному періоді ще діяли законодавчі обмеження на форвардні та ф'ючерсні контракти). Наприкінці періоду чинним законодавством було дозволено укладати угоди на умовах «форвард», чим банк скористався. Обсяг таких угод з купівлі дорівнював 120 000 тис. грн (17,39 %) та угод на продаж — 65 000 тис. грн (9,42 %). Крім цього, відбулося збільшення угод на умовах «спот» (8 % та 40 %) та одночасно зменшилася вартість інших позабалансових інструментів. Позабалансові операції купівлі-продажу іноземної валюти впливають на стан валютної позиції. У наведеному вище прикладі (див. табл. 7.9) обсяги операцій з купівлі валюти переважають над обсягами їх продажу, що свідчить про відкриту валютну позицію. За стабільної ситуації з курсами, за якими укладено угоди, або у разі їх підвищення банк отримає прибуток за рахунок нереалізованого фінансового результату.

Завершуючи структурний аналіз банку за нашим прикладом, можна зробити такі висновки:

— банк проводить активну діяльність на внутрішньому та міжнародних валютних ринках. У звітному періоді відбулося поширення на ринки східних країн (Японії, Кореї та Китаю);

— переважна частка валютних операцій виконується з клієнтами резидентами. Найбільшими за обсягами є операції, що здійснюються у стабільних валютах (ВКВ). Ресурсна база банку в основному складається із залучених коштів юридичних та фізичних осіб на внутрішньому валютному ринку;

— динаміка показників структури активів та пасивів банку позитивна та стабільна;

— наявність різних видів операцій з валютними цінностями забезпечує сучасні потреби клієнтів банку та є додатковим джерелом прибутку;

— банк розширює спектр операцій в іноземній валюті, на основі лібералізації валютного законодавства.

### 7.3. АНАЛІЗ ВАЛЮТНОЇ ПОЗИЦІЇ БАНКУ

Діяльність банків на валютних ринках, що полягає в управлінні активами і пасивами в іноземній валюті та в банківських металах, пов'язана з валютними ризиками (одним з елементів ринкового ризику), які виникають у зв'язку з використанням різних валют та банківських металів під час проведення банківських операцій.

**Валютна позиція** — це співвідношення вимог (балансових і позабалансових) та зобов'язань (балансових і позабалансових) банку в кожній іноземній валюті та в кожному банківському металі. У разі їх рівності позиція вважається закритою, за нерівності — відкритою. Відкрита позиція є короткою, якщо обсяг зобов'язань за проданою валютою та банківськими металами перевищує обсяг вимог, і довгою, коли обсяг вимог за купленою валютою та банківськими металами перевищує обсяг зобов'язань.

*Аналіз валютної позиції банку проводиться у такий спосіб:*

1. Визначається абсолютне значення відкритої валютної позиції за кожний місяць у розрізі довгої та короткої валютної позиції.

2. Визначається структура валютної позиції банку за видами операцій:

- торговельна позиція;
- операційна позиція (валютно-обмінні операції, доходи та витрати банку в іноземній валюті, витрати на власні потреби).

3. Визначається структура валютної позиції банку за видами валют.

4. Оцінюється динаміка цих значень за період та визначається наявність/відсутність фактів порушення установлених НБУ нормативів відкритих валютних позицій.

5. Визначаються фактори, які впливають на стан валютної позиції банку (курсові коливання на ринку, адміністративні заходи НБУ, скорочення обсягів операцій торгівлі іноземною валютою, кризові явища в економіці та в суспільстві тощо).

Наступним етапом аналізу є оцінювання валютної позиції банку та операцій, які впливають на її стан. Для розрахунку показників, що характеризують валютну позицію банку, використовуються оборотно-сальдовий баланс, звітні форми, розшифрування валютних рахунків за видами валют, дані аналітичного обліку та форми внутрішньобанківської звітності.

З метою зменшення валютного ризику в діяльності банків Національний банк установлює норматив ризику загальної відкритої (довгої/короткої) валютної позиції банку. Окремо нормативом обмежується ризик загальної довгої від-

критої валютної позиції банку і ризик загальної короткої відкритої валютної позиції банку. Нині НБУ нормативне значення загальної відкритої (довгої/короткої) валютної позиції банку встановлено на рівні 30 %. При цьому окремо визначено норматив на довгу відкриту валютну позицію — 20 % та коротку відкриту валютну позицію — 10 %.

Водночас банк на власний розсуд встановлює внутрішні ліміти валютних позицій:

- ліміти залишків в іноземній валюті на кореспондентських рахунках;
- ліміти готівки іноземної валюти в касі;
- на кожного дилера;
- ліміти на філії;
- ліміти за видами валют;
- ліміти за видами операцій.

Валютна позиція уповноваженого банку визначається щоденно, окремо за кожною іноземною валютою. Величина загальної відкритої валютної позиції банку являє собою суму абсолютних величин усіх довгих і коротких відкритих валютних позицій у гривневому еквіваленті (без урахування знака) за всіма іноземними валютами та за всіма банківськими металами.

На розмір відкритої валютної позиції уповноваженого банку впливають:

- купівля (продаж) готівкової та безготівкової іноземної валюти, поточні й строкові операції (на умовах своп, форвард, опціон та ін.), за якими виникають вимоги та зобов'язання в іноземних валютах, незалежно від способів та форм розрахунків за ними;
- одержання (сплата) іноземної валюти у вигляді доходів або витрат та нарахування доходів і витрат, які враховуються на відповідних рахунках;
- купівля (продаж) основних засобів і товарно-матеріальних цінностей за іноземну валюту;
- надходження коштів в іноземній валюті до статутного капіталу;
- погашення банком безнадійної заборгованості в іноземній валюті (її списання здійснюється з відповідного рахунку витрат);
- інші обмінні операції з іноземною валютою (виникнення вимог в одній валюті при розрахунках за ними в іншій валюті, у тому числі національній, що веде до зміни структури активів за незмінності пасивів, і навпаки).

До інших обмінних операцій банку можна віднести операції прийняття або списання активу, який є забезпеченням заборгованості (застава, гарантія, поручка), купівля валюти для виконання зобов'язань перед клієнтами за депозитними операціями тощо. У межах встановлених значень нормативу ризику загальної відкритої (довгої/короткої) валютної позиції уповноважений банк може здійснювати такі валютні операції:

- купівлю іноземної валюти для виконання зобов'язань перед нерезидентами за власними зовнішньоекономічними договорами (контрактами), а також для виконання власних зобов'язань за виданими гарантіями, поручництвами, векселями;
- купівлю за власні кошти за дорученням клієнтів іноземної валюти для виконання їхніх зобов'язань перед нерезидентами за зовнішньоекономічними договорами (контрактами) та зареєстрованими Національним банком кредитами (позиками), що одержані резидентами від уповноважених банків та уповноважених фінансових установ, а також від нерезидентів;

➤ купівлю іноземної валюти для виконання зобов'язань перед клієнтами за неторговельними операціями. Операції з продажу готівкової іноземної валюти в касі банку та в пунктах обміну іноземної валюти, що не пов'язані з виконанням зазначених вище зобов'язань, можуть здійснюватися лише в межах суми іноземної валюти, купленої касою банку та пунктом обміну іноземної валюти;

➤ купівлю-продаж за іноземну валюту основних засобів і товарно-матеріальних цінностей;

➤ залучення коштів в іноземній валюті до статутного капіталу банку та розрахунки з резидентами і нерезидентами за іншими видами капітальних операцій (за операціями з цінними паперами, вкладками, депозитами тощо);

➤ з погашення банком безнадійної заборгованості в іноземній валюті (списання здійснюється з відповідного рахунку витрат);

➤ за різницею між нарахованими, але неотриманими доходами банку, та нарахованими, але невідшкодованими власними витратами банку, а також з одержання (сплати) іноземної валюти у вигляді доходів або витрат;

➤ з організації безготівкових розрахунків уповноважених банків з міжнародними платіжними системами за платіжними картками.

Банк набуває права на відкриту валютну позицію з дати отримання ліцензії (дозволу) на здійснення операцій з валютними цінностями і втрачає це право з дати їх відкликання.

З метою аналізу валютної позиції банку побудуємо за даними балансових рахунків таку таблицю (табл. 7.10).

Таблиця 7.10

АНАЛІЗ ВАЛЮТНОЇ ПОЗИЦІЇ БАНКУ, тис. грн

| Показник                                                                                                | Сума    |
|---------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------|
| 1. Регулятивний капітал банку                                                                           | 57 800  |
| 2. Балансові та позабалансові активи банку в іноземних валютах, усього (у гривневому еквіваленті)       | 83 120  |
| У тому числі у:                                                                                         | 48 970  |
| доларах США                                                                                             |         |
| євро                                                                                                    | 25 420  |
| російських рублях                                                                                       | 8730    |
| 3. Балансові та позабалансові зобов'язання банку в іноземних валютах, усього (у гривневому еквіваленті) | 66 070  |
| У тому числі у:                                                                                         | 51 670  |
| доларах США                                                                                             |         |
| євро                                                                                                    | 14 400  |
| російських рублях                                                                                       | 6930    |
| 4. Довга (+) або коротка (-) відкрита валютна позиція по всіх валютах (абсолютне значення)              | 15 520  |
| У тому числі:                                                                                           | -2700   |
| доларах США                                                                                             |         |
| євро                                                                                                    | 11 020  |
| російських рублях                                                                                       | 1800    |
| 5. Норматив ризику загальної відкритої (довгої/короткої) валютної позиції (Н13)                         | 26,85 % |
| 6. Загальна довга відкрита валютна позиція (Н13-1)                                                      | 22,18   |
| 7. Загальна коротка відкрита валютна позиція (Н13-2)                                                    | -4,67   |

Табл. 7.10 показує, що загальна відкрита валютна позиція банку становить — 26,85 %, тобто перебуває в межах нормативу. У розрізі окремих валют банк має коротку валютну позицію на кінець звітного періоду у доларах США, яка дещо вища від нормативу і дорівнює 4,67 %. Загальна довга відкрита валютна позиція становить 22,18, % (26,85 % + (–4,67) %). Детальний аналіз операцій, що вплинули на розмір та стан валютної позиції, дасть можливість зрозуміти, за якими операціями виникла коротка позиція, та оцінити ймовірний ризик.

У нашому прикладі банк має відкриту коротку позицію у доларах США. У звітному періоді курс цієї валюти на світових ринках втрачав свої позиції, тобто вартість валюти зменшувалася. За умов короткої позиції, таке зменшення є позитивним моментом, оскільки банк при відновленні валютної позиції зменшує витрати на придбання валюти. Водночас відбулося значне збільшення курсу євро, що у нашому випадку (довга позиція — 11 020 тис. грн) є джерелом доходу за рахунок переоцінки або продажу активів у євро.

Виписки за позабалансовими рахунками (9201 А «Валюта та банківські метали, що куплені за форвардними контрактами з метою хеджування»; 9202 А «Валюта та банківські метали, що куплені за форвардними контрактами за іншими операціями»; 9211 П «Валюта та банківські метали, що продані за форвардними контрактами з метою хеджування»; 9212 П «Валюта та банківські метали, що продані за форвардними контрактами за іншими операціями»; 9351 А «Активи до отримання за форвардними контрактами з метою хеджування»; 9352 А «Активи до отримання за форвардними контрактами за іншими операціями»; 9353 А «Активи до отримання за купленими опціонними контрактами з метою хеджування»; 9354 А «Активи до отримання за іншими опціонними контрактами»; 9361 П «Активи до відправлення за форвардними контрактами з метою хеджування»; 9362 П «Активи до відправлення за форвардними контрактами за іншими операціями»; 9363 П «Активи до відправлення за купленими опціонними контрактами з метою хеджування»; 9364 П «Активи до відправлення за іншими опціонними контрактами»)) використовуються для формування інформації стосовно переліку окремих позабалансових інструментів, визначення їх видів, обсягів та їх впливу на фінансовий результат банку.

Аналіз структури операцій валютної позиції дає можливість оцінити, за якими саме операціями виникає відкрита валютна позиція. Так, у нашому прикладі значна частка довгої відкритої валютної позиції сформована за рахунок валютно-обмінних операцій (купівлі-продажу готівкової іноземної валюти — 48,70 % на початок періоду та 56,19 % на його кінець) та торгівлі на безготівковому ринку (49,72 % на початок періоду та 44,46 % на кінець періоду). В абсолютному вимірі розмір валютної позиції збільшився на 12,30 %. Структура валютної позиції принципово не змінилася, крім статті «інші операції», за якої позиція на кінець періоду була закрита. До інших операцій, що впливають на розмір валютної позиції, належать такі операції:

- трансформація активів;
- погашення банком безнадійної заборгованості;
- купівля валюти для закриття валютної позиції;
- купівля валюти для виконання зобов'язань банку перед клієнтами тощо.

Таблиця 7.11

## АНАЛІЗ СТРУКТУРИ ВАЛЮТНОЇ ПОЗИЦІЇ У РОЗРІЗІ ОПЕРАЦІЙ, тис. грн

| Валютна позиція<br>(абсолютна)                     | На 01.01.09 р. |        | На 01.01.10 р. |        | Зміни     |        |
|----------------------------------------------------|----------------|--------|----------------|--------|-----------|--------|
|                                                    | сума           | %      | сума           | %      | абсолютні | %      |
| Усього                                             | 13 820,00      | 100,00 | 15 520,00      | 100,00 | 1700,00   | 12,30  |
| За операціями купівлі-продажу готівки              | 6730,00        | 48,70  | 8720,00        | 56,19  | 1990,00   | 29,57  |
| За операціями купівлі-продажу безготівкової валюти | 6870,70        | 49,72  | 6900,00        | 44,46  | 29,30     | 0,43   |
| За отриманими доходами                             | 498,50         | 3,61   | 540,50         | 3,48   | 42,00     | 8,43   |
| За сплаченими витратами                            | -240,60        | -1,74  | -270,60        | -1,74  | -30,00    | 12,47  |
| Внесок до статутного фонду                         | 0,00           | 0,00   | 0,00           | 0,00   | 0,00      | 0,00   |
| Придбання основних засобів                         | -120,30        | -0,87  | -420,30        | -2,71  | -300,00   | 249,38 |
| Інші операції                                      | 81,70          | 1,21   | 50,40          | 0,00   | -31,30    | -38,31 |

Аналіз структури у розрізі валют у нашому прикладі свідчить про перевагу операцій у ВКВ (доларами США та євро), що є оптимальним з погляду керованості та ризику.

Операції з торгівлі іноземною валютою є найбільшими за обсягами, їх здійснюють як за дорученням клієнтів, так і для власних потреб банку. Операції, які здійснюються за рахунок банку, впливають на стан валютної позиції. Фінансовий результат банківської діяльності найбільшою мірою залежить від обсягів цих операцій та коливань курсу (позитивних чи негативних курсових різниць). Так, підвищення курсу іноземної валюти у разі довгої відкритої валютної позиції веде до збільшення фінансового (нереалізованого) результату. Якщо банк має коротку відкриту валютну позицію, то в разі підвищення курсу іноземної валюти він зазнає втрат, а при зниженні, навпаки, — одержує доходи. Курсові різниці, що є наслідком переоцінки валютної позиції та операцій купівлі-продажу валюти, відбиваються на балансовому рахунку № 6204. Якщо банк веде окремо облік реалізованого та нереалізованого фінансового результату, то інформація за цими аналітичними рахунками може використовуватись для оцінювання:

- впливу відкритої валютної позиції на результат банку;
- ефективності торговельних операцій банку.

Не менш важливо проаналізувати структуру валютної позиції у розрізі операцій та валют у динаміці. Зміни у структурі операцій будуть наслідком зовнішніх факторів:

— прогнозування змін у курсах валют (скорочення обсягів торгівлі, відсутність пропозицій тощо);

— політика НБУ стосовно обмежень на валютному ринку (установлення обмежень на розмір маржі, заборона окремих видів операцій з іноземною валютою або, навпаки, зняття таких обмежень);

- значні відмінності між ринковим курсом іноземної валюти та офіційним;
- значні відмінності між ринковим курсом іноземної готівкової валюти та безготівкової;
- переваги прибутковості операцій з національною валютою (тобто проценти за операціями у національній валюті вищі за проценти за операціями в іноземній валюті);

- сезонний характер окремих операцій;

- низький рівень конкуренції.

Можливий вплив внутрішніх факторів:

- зміни експортно-імпортних тенденцій клієнтів банку (поява вигідних проєктів клієнтів, що потребують фінансування);
- маркетингові заходи банку;
- кваліфікація персоналу;
- технічна та технологічна оснащеність.

Аналіз валютної позиції та управління нею тісно пов'язані між собою. У процесі аналізу виявляються ті складові валютної позиції, що містять у собі можливість отримання для банку як додаткових прибутків, так і збитків. Ці компоненти необхідно згрупувати в однорідні групи й оцінити їх вплив на прибуток. Управління валютною позицією передбачає прийняття рішень щодо її зміни з метою досягнення запланованого результату і безпосередньо реалізацію такого результату.

#### 7.4. АНАЛІЗ КОРЕСПОНДЕНТСЬКОЇ МЕРЕЖІ БАНКУ

Аналіз кореспондентської мережі банку є досить важливим етапом аналізу валютних операцій. Відкриття значної кількості кореспондентських рахунків, вибір країни, валюти рахунку та умов платежів здійснюються з урахуванням експортно-імпортних тенденцій клієнтів банку та забезпечення власних потреб банку в розрахунках за валютними операціями. Щоб визначити ефективність використання коштів та проведення платежів за коррахунками, необхідно проаналізувати обороти коштів у розрізі кожного банку-кореспондента. Якщо за деякими з них ураховуються кошти, але не здійснюються операції, останнє можна розцінювати як відволікання коштів, або навіть як приховане кредитування і, відповідно, недоотримання доходів.

Слід звернути увагу на наявність кореспондентських рахунків, за якими не проводяться операції та немає залишків або вони незначні. Це викликає додаткові витрати банку на розрахунково-касове обслуговування.

Визначимо структуру кореспондентської мережі банку.

Дані табл. 7.12 свідчать, що кореспондентська мережа банку за операціями в іноземній валюті станом на — 1 січня 2010 р. охоплює 21 банк, з яких 14 банків-резидентів (66,67 % від загальної кількості) та сім банків-нерезидентів (33,33 %). Кореспондентські рахунки у вільно конвертованій валюті банків-резидентів становлять 52,38 %, у неконвертованій — 14,29 % від загальної кількості кореспондентських рахунків, відкритих в іноземній валюті. У звітному періоді було відкрито два нові рахунки у банку-резиденті та закрито один рахунок банку-нерезидента.

Таблиця 7.12

**АНАЛІЗ СТРУКТУРИ КОРЕСПОНДЕНТСЬКОЇ МЕРЕЖІ  
У РОЗРІЗІ ВАЛЮТ ТА РЕЗИДЕНТНОСТІ**

| Банки-кореспонденти      | Станом на 01.01.09 р. |        | Станом на 01.01.10 р. |        | Відхилення, % |        |
|--------------------------|-----------------------|--------|-----------------------|--------|---------------|--------|
|                          | кількість             | %      | кількість             | %      | сума          | %      |
| Усього банків            | 19                    | 100,00 | 21                    | 100,00 | 2             | 10,53  |
| Банки-резиденти          | 12                    | 63,16  | 14                    | 66,67  | 2             | 16,67  |
| з них ведуть розрахунки: |                       |        |                       |        |               |        |
| у ВКВ                    | 9                     | 47,37  | 11                    | 52,38  | 2             | 22,22  |
| у НВ                     | 3                     | 15,79  | 3                     | 14,29  | 0             | 0,00   |
| Банки-нерезиденти        | 7                     | 36,84  | 7                     | 33,33  | 0             | 0,00   |
| з них ведуть розрахунки: |                       |        |                       |        |               |        |
| у ВКВ                    | 4                     | 21,05  | 3                     | 14,29  | -1            | -25,00 |
| у НВ                     | 3                     | 15,79  | 4                     | 19,05  | 1             | 33,33  |

Зміни у кореспондентській мережі можуть бути наслідком політичних або економічних чинників, виходом банку або його клієнтів на інші ринки, зміни у партнерських відносинах та зовнішньоекономічній діяльності суб'єктів господарювання тощо.

Таблиця 7.13

**АНАЛІЗ РУХУ КОШТІВ В ІНОЗЕМНІЙ ВАЛЮТІ  
ЗА КОРЕСПОНДЕНТСЬКИМИ РАХУНКАМИ БАНКУ, тис. грн**

| Банк                            | Залишок на 01.01.09 р. | Обороти ДТ | Обороти КТ | Залишок на 01.01.10 р. |
|---------------------------------|------------------------|------------|------------|------------------------|
| Банки-резиденти                 | 421900,50              | 709830,00  | 543938,10  | 587792,40              |
| Банк «А»                        | 32630,00               | 0,00       | 0,00       | 32630,00               |
| Банк «Б»                        | 23950,00               | 250,00     | 376,90     | 23823,10               |
| Банк «В»                        | 4798,80                | 0,00       | 4700,00    | 98,80                  |
| Банк «Г»                        | 12480,70               | 125740,00  | 126580,90  | 11639,80               |
| Банк «Д»                        | 27540,80               | 35860,00   | 36850,30   | 26550,50               |
| Банк «Ж»                        | 320500,20              | 547980,00  | 375430,00  | 149161,00              |
| Банки-нерезиденти               | 778610,70              | 70360,00   | 58540,20   | 790430,50              |
| Банк «Х»                        | 256500,00              | 0,00       | 0,00       | 256500,00              |
| Банк «У»                        | 174300,00              | 12560,00   | 25100,20   | 161759,80              |
| Банк «Z»                        | 347810,70              | 57800,00   | 33440,00   | 372170,70              |
| Усього оборотів за коррахунками | 1200511,20             | 780190,00  | 602478,30  | 1378222,90             |

У поточному році банк продовжував розвивати кореспондентську мережу, враховуючи як поточні, так і перспективні запити клієнтів. Як видно з наведених даних (табл. 7.13), за аналізований період не за всіма рахунками проводилися операції. Не було руху коштів на коррахунках у банку «А» та банку «Х». Подібне явище є відволіканням коштів з обороту і потребує додаткового аналізу

доцільності подальшого тримання коштів на цих рахунках. Найбільші обсяги операцій здійснювалися за рахунком банку-резидента «Ж» та «Г». Так, дебетові обороти по банку «Ж» становили 547 980 тис. грн, а кредитові обороти — 375 430 тис. грн. Коефіцієнт оборотності коштів за рахунками банку «Ж» дорівнював 2,31 разів  $[(320\,500,20 + 547\,980,00) / 375\,430,00]$ .

Аналізуючи розвиток кореспондентської мережі, необхідно відстежувати динаміку зростання кількості відкритих клієнтських рахунків в іноземній валюті.

## 7.5. ОСОБЛИВОСТІ АНАЛІЗУ ОБМІННИХ ОПЕРАЦІЙ

Операції купівлі-продажу іноземної валюти є найпоширенішими банківськими операціями. Для здійснення цих операцій банк повинен мати ліцензію та письмовий дозвіл Національного банку на здійснення неторговельних операцій з валютними цінностями. Обмінні операції здійснюються банками через власні операційні каси, пункти обміну валют та пункти обміну валют, які працюють на підставі агентського договору. **Пункт обміну іноземної валюти банку** — це структурна одиниця, яка відкривається банком (фінансовою установою), де здійснюються валютно-обмінні операції з іноземною валютою і дорожніми чеками для фізичних осіб-резидентів і нерезидентів; пункт обміну іноземної валюти, що працює на підставі агентського договору, — це структурна одиниця банку (фінансової установи) або приміщення, що на правах власності або оренди належить агенту, у якому юридична особа — резидент, що уклала агентський договір з банком (фінансовою установою) згідно з законодавством України, здійснює валютно-обмінні операції з іноземною валютою для фізичних осіб-резидентів і нерезидентів (далі — пункт обміну валюти агента).

Практично будь-яке управлінське рішення має як позитивні, так і негативні наслідки, і метою управлінської політики повинно бути впровадження тих заходів, які забезпечили б максимальний позитивний результат у певній сфері діяльності банку.

Головним критерієм управлінських заходів у сфері валютно-обмінних операцій є їх вплив на ефективність, рентабельність, що досягається за рахунок:

- оптимізації коштів, що використовуються;
- курсової політики.

За результатами аналізу діяльності банку на ринку валютно-обмінних операцій необхідно виділити загальний вплив факторів на динаміку прибутковості. З'ясування причин змін самих факторів є предметом ситуаційного аналізу, що реалізується через маркетингову функцію.

Дохід обмінного пункту формується за рахунок торговельного результату, який залежить від кількості робочих днів в аналізованому періоді, середньоденної суми обмінної валюти та маржі (різниці між купівлею та продажем іноземної валюти). На дохід обмінного пункту впливає також швидкість обігу коштів, місцезнаходження обмінного пункту, активність клієнтів, їх платоспроможність.

До витрат обмінного пункту відносять витрати на заробітну плату касирів, придбання готівки, інкасацію, охорону, амортизаційні відрахування установлені техніки, вартість патенту, на оренду приміщення тощо.

Розглянемо приклад аналізу роботи обмінних пунктів банку (табл. 7.14). Допустимо, що 1 і 2 — агенти, інші — пункти обміну банку. У звітному періоді обсяг операцій та фінансовий результат значно відрізняється. Факторний аналіз надасть інформацію, які чинники вплинули на діяльність пунктів обміну та визначить ефективність їх роботи.

Таблиця 7.14

АНАЛІЗ ЕФЕКТИВНОСТІ РОБОТИ ОБМІННИХ ПУНКТІВ, тис. грн

| Показник                            | Обмінні пункти |         |        |         |         | Усього  |
|-------------------------------------|----------------|---------|--------|---------|---------|---------|
|                                     | 1              | 2       | 3      | 4       | 5       |         |
| Обсяг купівлі валюти                | 900,00         | 1450,00 | 750,00 | 1270,00 | 1730,50 | 6100,50 |
| Обсяг продажу                       | 920,00         | 1400,00 | 720,00 | 1250,60 | 1750,60 | 6041,20 |
| Реалізований фінансовий результат   | 27,00          | 42,00   | 108,00 | 175,08  | 51,92   | 404,00  |
| Нереалізований фінансовий результат | 12,00          | 15,00   | 9,50   | 14,20   | 15,40   | 56,60   |
| Усього результат                    | 39,00          | 57,00   | 117,50 | 189,28  | 67,32   | 470,10  |
| Маржа (середня)                     | 0,03           | 0,03    | 0,15   | 0,14    | 0,03    | ×       |

**Пункт обміну валют 1 — агент.**

Розміщений у спальному районі міста. Поряд з ним у звітному періоді відкрито пункти інших банків.

В аналізованому періоді попит на операції високий, але це не вплинуло на обсяг операцій. Чинником незначних обсягів валютно-обмінних операцій є місцезнаходження обмінного пункту з обмеженим людським потоком та більшим попитом на послуги сплати комунальних та інших платежів.

Обсяг операцій — найменший порівняно з іншими пунктами обміну (їх частка у загальному обсязі операцій усіх пунктів становить 14,75 %).

Середньоденний ліміт авансу — 8 000 дол. США, 5000 євро, 10 000 грн. Кількість робочих днів — 21;

Курсові коливання значні, що вплинуло на нереалізований фінансовий результат (12,0 тис. грн).

Доходи становили — 39,0 тис. грн, з них переоцінка — 12,0 тис. грн за рахунок зростання курсу євро.

**Пункт обміну 2 — власний пункт обміну.**

Місцезнаходження — готель у центрі міста.

В аналізованому періоді попит на операції високий, що відбилося на обсягах операцій, їх частка становить 23,77 % від загального обсягу валютно-обмінних операцій. Більшою мірою цьому сприяло вдале розміщення, де перебуває контингент, орієнтований на даний вид банківських послуг.

Середньоденний ліміт авансу більший від аналогічного показника пункту 1 — 9000 дол. США, 6000 євро, 10 000 грн. Кількість робочих днів — 30.

Зростання курсу євро вплинуло на нереалізований фінансовий результат (переоцінка), який дорівнює 15,0 тис. грн. Загалом доходи склали 57,0 тис. грн.

Якщо порівняти роботу двох обмінних пунктів, можна зробити висновок, що у звітному періоді вони були результативними. Однак робота власного обмінного пункту завдяки більш вдалому розміщенню, більшому розміру авансованих коштів (середньоденний ліміт) та більшому періоду роботи пункту (30 днів на відміну від 21 у пункті 1) та за однакового розміру маржі була ефективнішою.

За таким алгоритмом, слід проаналізувати роботу кожного пункту обміну валют, порівняти показники їхньої діяльності та визначити чинники, що сприяють зростанню прибутковості, та ті, що її стримують.

Фактори, що мають високий вплив на результат валютно-обмінних операцій банку:

- місткість ринку послуг (попит);
- сезонний характер (наприклад, обмінні пункти у туристичних зонах, готелях, супермаркетах);
- конкурентна позиція (пропозиція);
- динаміка курсів, їх змін, розмір маржі;
- адміністративні чинники;
- технічна оснащеність;
- режим роботи;
- рівень кваліфікації (уміння визначити справжність банкнот, виявити фальшивки).

Виконуючи завдання, що постають перед банком, і працюючи з показниками, менеджери банку повинні брати до уваги малоконтрольовані чинники зовнішнього ринку. Економічні та політичні умови, дії конкурентів, зміни у соціальному і культурному рівні населення — все це має враховуватися під час прогнозування, планування та формування спектра послуг.

## 7.6. АНАЛІЗ ЕФЕКТИВНОСТІ ВАЛЮТНИХ ОПЕРАЦІЙ

Завершальним етапом аналізу валютних операцій є оцінювання їх ефективності, яке здійснюється через аналіз доходів та витрат банку від операцій з іноземною валютою.

На цьому етапі необхідно визначити, яку частку доходи від операцій в іноземній валюті займають у загальному обсязі доходів банку та за якими операціями вони отримані. Аналогічні аналітичні процедури здійснюються за витратами від операцій в іноземній валюті. При цьому слід мати на увазі, що доходи та витрати від валютних операцій можуть сплачуватись у національній та в іноземній валюті.

Ті доходи і витрати, що отримані або нараховані банком в іноземній валюті, відображаються у балансі банку у валюті операції з одночасним перерахуванням їх у національну валюту за офіційним курсом на день здійснення операції. Облік доходів і витрат в іноземній валюті здійснюється за окремими аналітичними рахунками технічного рахунку 3800 «Позиція банку щодо іноземної валюти та банківських металів», з одночасним їх відображенням на рахунках класу 6, що дає можливість аналізувати їх у валюті операції та в еквіваленті за поточним офіційним курсом НБУ.

Розглянемо основні види доходів від валютних операцій:

- проценти за наданими кредитами суб'єктам господарювання;
- проценти за міжбанківськими кредитами та депозитами;
- доходи від операцій із цінними паперами;

- проценти за кредитами (у тому числі овердрафт), що надані за платіжними картками;
- проценти за овердрафтами;
- комісійні доходи від операцій з чеками;
- комісійні доходи за переказами фізичних осіб;
- комісійні доходи за відкриття та ведення поточних і депозитних рахунків клієнтів;
- доходи від операцій купівлі-продажу іноземної валюти;
- доходи за агентськими угодами;
- доходи за позабалансовими інструментами.

Додатково можна обчислити частку доходів у розрізі операцій та валют, з тим щоб визначити прибутковість операцій за видами валют (табл. 7.15).

У нашому прикладі загальний обсяг доходів від валютних операцій у звітному періоді становив 640 725,80 тис. грн. З них частка комісійних доходів найбільша — 38,6 %, торговельних — 35,8 %, процентних — 25,2 %. Найбільшими джерелами комісійних доходів є безготівкові операції купівлі-продажу іноземної валюти, що здійснюються за дорученням клієнтів (14,94 %), перекази в іноземній валюті за межі України (11,42 %), за розрахунково-касове обслуговування (5,08 %) та за документарними операціями (3,76 %). Торговельний результат отримано за рахунок торгівлі безготівковою валютою (19,2 %) та валютно-обмінних операцій (14,11 %). Частка доходів від переоцінки валютної позиції становила 2,26 %. Процентні доходи в іноземній валюті, отримані від розміщення депозитів та надання кредитів фінансово-кредитним установам, — 11,8 %, надання кредитів суб'єктам господарювання — 6,91 % та фізичним особам — 4,59 %. Інші види операцій з валютою приносять банку незначний дохід — (0,27 %), проте їх наявність є обов'язковою умовою залучення клієнтів, які потребують широкого спектра банківських послуг у валюті, і без надання подібних послуг банк не буде конкурентоспроможним на ринку.

Якщо розглянути структуру доходів у розрізі валют, то за операціями у доларах США та євро отримано найбільші їх обсяги (відповідно 376 264,20 тис. грн та 218 493,10 тис. грн). Спостерігається збільшення питомої частки доходів, отриманих і в інших валютах — 14 304,40 тис. грн, що пояснюється виходом банку на ринки валют Сходу — Японії, Китаю та Кореї.

Розрахунок абсолютного приросту та темпу приросту доходів від валютних операцій характеризує тенденції у прибутковості валютних операцій.

Важливим показником ефективності використання валютних коштів банку є показник дохідності валютних операцій. Необхідно проаналізувати його динаміку порівняно з аналогічним показником за операціями у національній валюті, визначити, за рахунок яких факторів відбулися зміни абсолютного та відносного приросту доходів від валютних операцій:

- приріст ресурсної бази;
- збільшення (зменшення) обсягів валютних операцій;
- зміни у клієнтській базі;
- тарифна політика;
- наслідки політичної та економічної ситуації у країні;
- зменшення (збільшення) вартості валютних ресурсів;
- зміни у кредитній, депозитній та курсовій політиці банку;
- структурні зміни у розміщенні чи залученні валютних ресурсів.

Таблиця 7.15

## АНАЛІЗ СТРУКТУРИ ДОХОДІВ БАНКУ ВІД ВАЛЮТНИХ ОПЕРАЦІЙ

| Доходи                                                            | Усього     |        | У тому числі за видами валют |        |            |        |                 |        |           |        |
|-------------------------------------------------------------------|------------|--------|------------------------------|--------|------------|--------|-----------------|--------|-----------|--------|
|                                                                   | сума       | %      | долари США                   |        | євро       |        | російські рублі |        | інші      |        |
|                                                                   |            |        | сума                         | %      | сума       | %      | сума            | %      | сума      | %      |
| Доходи від валютних операцій, усього тому числі                   | 640 725,80 | 100,00 | 376 264,20                   | 100,00 | 218 493,10 | 100,00 | 31 664,10       | 100,00 | 14 304,40 | 100,00 |
| <b>Комісійні доходи</b>                                           | 247 563,00 | 38,64  | 155 421,60                   | 41,31  | 75 191,10  | 34,41  | 4093,20         | 12,93  | 12 857,10 | 89,88  |
| за безготівковими операціями купівлі-продажу іноземної валюти     | 95 700,50  | 14,94  | 54 700,50                    | 14,54  | 31 200,00  | 14,28  | 980,50          | 3,10   | 8819,50   | 61,66  |
| за операціями з чеками                                            | 14 850,30  | 2,32   | 14 850,30                    | 3,95   | 0,00       | 0,00   | 0,00            | 0,00   |           | 0,00   |
| за операціями переказу                                            | 73 150,70  | 11,42  | 47 200,00                    | 12,54  | 24 600,50  | 11,26  | 600,50          | 1,90   | 749,70    | 5,24   |
| за надання дозволу на вивіз іноземної валюти                      | 5240,60    | 0,82   | 4000,00                      | 1,06   | 1240,60    | 0,57   | 0,00            | 0,00   | 0,00      | 0,00   |
| за операціями конверсії                                           | 754,30     | 0,12   | 470,00                       | 11,75  | 150,00     | 0,07   | 20,70           | 0,07   | 113,60    | 0,79   |
| за документарними операціями (інкасо, акредитиви, гарантії)       | 24 085,50  | 3,76   | 15 800,00                    | 4,20   | 7400,00    | 3,39   | 650,80          | 2,06   | 234,70    | 1,64   |
| за розрахунково-касове обслуговування                             | 32 540,60  | 5,08   | 17 200,30                    | 4,57   | 10 600,00  | 4,85   | 1800,70         | 5,69   | 2939,60   | 20,55  |
| <b>Інші</b> (факторинг, форфейтинг)                               | 1240,50    | 0,19   | 1200,50                      | 0,32   | 0,00       | 0,00   | 40,00           | 2,22   | 0,00      | 0,00   |
| <b>Торговельні доходи</b>                                         | 229 641,30 | 35,84  | 130 291,60                   | 34,63  | 88 501,30  | 40,51  | 9649,70         | 30,48  | 1198,70   | 8,38   |
| від операцій безготівкової торгівлі валютою                       | 123 500,00 | 19,28  | 71 500,30                    | 19,00  | 48 600,30  | 22,24  | 2700,20         | 8,53   | 699,20    | 4,89   |
| від валютно-обмінних операцій                                     | 90 400,50  | 14,11  | 54 700,50                    | 14,54  | 30 200,50  | 13,82  | 5000,00         | 15,79  | 499,50    | 3,49   |
| переоцінка валютної позиції (нереалізований фінансовий результат) | 14 500,80  | 2,26   | 2850,80                      | 0,76   | 9700,50    | 32,12  | 1949,50         | 6,16   | 0,00      | 0,00   |
| від операцій з цінними паперами                                   | 1240,00    | 0,19   | 1240,00                      | 0,33   | 0,00       | 0,00   | 0,00            | 0,00   | 0,00      | 0,00   |
| <b>Процентні доходи</b>                                           | 161 801,00 | 25,25  | 89 601,00                    | 23,81  | 54 100,70  | 24,76  | 17 851,20       | 56,38  | 248,10    | 1,73   |
| за депозитними та кредитними операціями з банками                 | 75 600,80  | 11,80  | 37 200,80                    | 9,89   | 24 000,00  | 10,98  | 14 400,00       | 45,48  | 0,00      | 0,00   |
| за кредитами суб'єктів господарювання                             | 44 300,20  | 6,91   | 19 500,20                    | 5,18   | 21 400,20  | 9,79   | 3200,80         | 10,11  | 199,00    | 1,39   |
| за кредитами фізичних осіб                                        | 29 400,00  | 4,59   | 20 400,00                    | 5,42   | 8700,50    | 3,98   | 250,40          | 0,79   | 49,10     | 0,34   |
| від операцій з цінними паперами                                   | 12 500,00  | 1,95   | 12 500,00                    | 3,32   | 0,00       | 0,00   | 0,00            | 0,00   | 0,00      | 0,00   |
| <b>Інші операційні доходи</b>                                     | 1720,50    | 0,27   | 950,00                       | 0,25   | 700,00     | 0,32   | 70,00           | 0,22   | 0,50      | 0,00   |
|                                                                   |            |        |                              |        |            |        |                 |        |           |        |

Аналогічно здійснюється структурний аналіз витрат за операціями в іноземній валюті. При цьому необхідно порівняти доходи і витрати банку від операцій в іноземній валюті в абсолютній величині та у динаміці.

ВІТРАТИ БАНКУ ЗА ОПЕРАЦІЯМИ В ІНОЗЕМНІЙ ВАЛЮТІ, тис. грн

| Витрати                                                                         | Усього     |        | У тому числі за видами валют |         |           |         |                 |        |         |        |
|---------------------------------------------------------------------------------|------------|--------|------------------------------|---------|-----------|---------|-----------------|--------|---------|--------|
|                                                                                 |            |        | долари США                   |         | євро      |         | російські рублі |        | інші    |        |
|                                                                                 | сума       | %      | сума                         | %       | сума      | %       | сума            | %      | сума    | %      |
| Витрати, усього                                                                 | 256 385,55 | 100,00 | 132 880,85                   | 100,00  | 89 813,70 | 100,00  | 32 391,40       | 100,00 | 1299,60 | 100,00 |
| У тому числі комісійні витрати                                                  | 61 622,10  | 24,03  | 46 542,30                    | 35,03   | 11 631,50 | 12,95   | 2848,70         | 8,79   | 599,60  | 46,14  |
| за операціями на валютному ринку (купівлі-продажу іноземної валюти)             | 25 200,50  | 9,83   | 24 500,50                    | 18,44   | 200,00    | 0,22    | 430,50          | 1,33   | 69,50   | 5,35   |
| за операціями конверсії валюти                                                  | 23 400,70  | 9,13   | 12 600,20                    | 9,48    | 10 100,50 | 11,25   | 600,50          | 1,85   | 99,50   | 7,66   |
| за операціями з цінними паперами                                                | 300,40     | 0,12   | 300,40                       | 0,23    | 0,00      | 0,00    | 0,00            | 0,00   | 0,00    | 0,00   |
| за розрахунково-касове обслуговування банків-кореспондентів                     | 12 554,30  | 4,90   | 9070,00                      | 3019,31 | 1250,00   | 1,39    | 1803,70         | 5,57   | 430,60  | 33,13  |
| за позабалансовими інструментами                                                | 95,50      | 0,04   | 35,40                        | 0,03    | 46,10     | 0,05    | 14,00           | 0,04   | 0,00    | 0,00   |
| за операціями з філіями банку                                                   | 40,20      | 0,02   | 35,80                        | 0,03    | 4,40      | 0,00    | 0,00            | 0,00   | 0,00    | 0,00   |
| Інші (факторинг, форфейтинг)                                                    | 30,50      | 0,01   | 0,00                         | 0,00    | 30,50     | 0,03    | 0,00            | 0,00   | 0,00    | 0,00   |
| <b>Торговельний (негативний) результат</b>                                      | 13 800,70  | 5,38   | 5230,70                      | 3,94    | 6677,50   | 7,43    | 1892,50         | 5,84   | 0,00    | 0,00   |
| від операцій безтоваркової торгівлі валютою                                     | 7500,00    | 2,93   | 2700,00                      | 2,03    | 3100,00   | 3,45    | 1700,00         | 5,25   | 0,00    | 0,00   |
| від валютно-обмінних операцій                                                   | 1800,50    | 0,70   | 750,20                       | 0,56    | 857,80    | 0,96    | 192,50          | 0,59   | 0,00    | 0,00   |
| переоцінка валютної позиції (нереалізований фінансовий результат)               | 4500,20    | 1,76   | 1780,50                      | 1,34    | 2719,70   | 3,17,06 | 0,00            | 0,00   | 0,00    | 0,00   |
| від операцій з цінними паперами                                                 | 0,00       | 0,00   | 0,00                         | 0,00    | 0,00      | 0,00    | 0,00            | 0,00   | 0,00    | 0,00   |
| <b>Процентні витрати</b>                                                        | 180 242,25 | 70,30  | 81 087,35                    | 61,02   | 70 804,70 | 78,84   | 27 650,20       | 85,36  | 700,00  | 53,86  |
| за операціями залучення депозитів та кредитів на міжбанківському ринку          | 17 200,80  | 6,71   | 9150,70                      | 6,89    | 6400,10   | 7,13    | 1650,00         | 5,09   | 0,00    | 0,00   |
| за депозитами, що залучені від суб'єктів господарювання                         | 12 236,85  | 4,77   | 936,85                       | 0,71    | 11 300,00 | 12,58   | 0,00            | 0,00   | 0,00    | 0,00   |
| за депозитами, що залучені від фізичних осіб                                    | 47 304,60  | 18,45  | 14 499,80                    | 10,91   | 25 804,60 | 28,73   | 7000,20         | 21,61  | 0,00    | 0,00   |
| за коштами на вимогу суб'єктів господарювання                                   | 103 500,00 | 40,37  | 56 500,00                    | 42,52   | 27 300,00 | 105,80  | 19 000,00       | 58,66  | 700,00  | 53,86  |
| <b>Інші операційні витрати (витрати на перевезення цінностей, штрафи, пені)</b> | 720,50     | 0,28   | 20,50                        | 0,02    | 700,00    | 0,78    | 0,00            | 0,00   | 0,00    | 0,00   |

З показників табл. 7.16 видно, що у структурі витрат найбільшу частку займають процентні витрати — 70,3 %, які в основному сплачені за поточними рахунками суб'єктів господарювання — 40,37 % та депозитними коштами, що залучені на рахунки фізичних осіб. Наступна за обсягами стаття витрат — комісійні витрати (24,03 %), яка сформована за рахунок здійснення операцій купівлі-продажу іноземної валюти (9,83 %) за дорученням клієнтів та конверсії (9,13 %). Водночас структура витрат у розрізі валют — у доларах США — 132 880,85 тис. грн, або 51,83 %, у євро — 89 813,70 тис. грн, або 35,03 %, у російських рублях — 32 391,40 тис. грн, або 12,63 %, та в інших валютах — 1 299,60 тис. грн, або 0,51 %. Отже, можна зробити висновок, що переважна сума витрат за валютними операціями належить процентним витратам за рахунками клієнтів банку. Як уже згадувалося вище (див. табл. 7.2), валютна частка коштів банку в основному сформована за рахунок коштів, що залучені на рахунки фізичних та юридичних осіб, тому такі витрати банку цілком виправдані. Ураховуючи й те, що найбільші обсяги операцій проводяться у доларах США та євро, аналогічно розподіляються й витрати банку в іноземній валюті.

Завершальним етапом аналізу валютних операцій є розрахунок відносних показників дохідності та витратності, а саме:

1) коефіцієнт дохідності валютних операцій

$$K_{\text{дох.в.о}} = \frac{\text{Доходи від валютних операцій}}{\text{Середні валютні активи}},$$

2) дохід від валютних операцій на 1 грн активів, усього

$$D_{\text{в.о}} = \frac{\text{Доходи від валютних операцій}}{\text{Середні активи}},$$

3) частка доходів від валютних операцій у загальних доходах

$$\chi_{\text{в.дох}} = \frac{\text{Доходи від валютних операцій}}{\sum \text{Доходи, всього}},$$

4) продуктивність праці одного працівника валютного підрозділу

$$\Pi_{\text{прац.вал.в}} = \frac{\text{Доходи від валютних операцій}}{\text{Чисельність працівників валютного відділу}};$$

5) рентабельність валютних операцій

$$P_{\text{вал.о}} = \frac{\text{Доходи від валютних операцій}}{\text{Валютні витрати}}.$$

Якщо у звітному періоді доходи від валютних операцій становили 640 725,80 тис. грн (див. табл. 7.16), а середні валютні активи — 301 141,13 тис. грн, то коефіцієнт дохідності валютних операцій мав значення — 0,47. Водночас (при розмірі середніх активів 596 750,00 тис. грн) на 1 грн активів надійшло від валютних операцій 0,24 грн, тобто дохід від валютних операцій на 1 грн активів становив 0,24 грн. Ці показники свідчать про значний вплив валютних операцій у формуванні доходів банку.

Використання відносних показників дохідності та видатності дозволяє зробити порівняльний аналіз ефективності роботи з валютою різних банків та їх структурних підрозділів (філій). Перелічені показники повинні аналізуватись у динаміці для оцінки загальної тенденції їх зміни.

## Короткі висновки

1. Аналіз банківських валютних операцій проводиться у такому розрізі операцій:

- операції з купівлі-продажу безготівкової іноземної валюти (у тому числі і деривативи);
- валютно-обмінні операції;
- відкриття та обслуговування поточних та депозитних рахунків в іноземній валюті (фізичних осіб та суб'єктів підприємницької діяльності);
- відкриття та обслуговування кореспондентських рахунків в іноземній валюті;
- кредити в іноземній валюті;
- депозити в іноземній валюті;
- операції з цінними паперами.

2. Першочерговим етапом аналізу діяльності банку є оцінювання структури його валютних активів і пасивів, визначення масштабів його діяльності на валютному ринку. Для цього необхідно обчислити та проаналізувати питому вагу валютних активів і зобов'язань банку в їх загальному обсязі, показники абсолютного приросту, темпи зростання. Розрахунок темпів приросту валютних активів та пасивів дає змогу визначити активність банку на валютному ринку, при цьому їх позитивне значення дає інформацію щодо тенденцій розвитку цієї сфери діяльності банку. Частка валютних активів ( $\text{Ч}_{\text{в.а.}}$ ) та зобов'язань банку ( $\text{Ч}_{\text{в.з.}}$ ) у їх загальному обсязі розраховується за такими формулами:

$$\text{Ч}_{\text{в.а.}} = \frac{\text{Валютні активи}}{\text{Активи, всього}}; \quad \text{Ч}_{\text{в.з.}} = \frac{\text{Валютні зобов'язання}}{\text{Зобов'язання, всього}}.$$

3. Структурний аналіз валютних активів та пасивів доцільно проводити за такими групами (класифікаційними ознаками):

- за статтями активів і пасивів;
- за видами валют;
- за видами операцій;
- операції, що здійснюються у вільно конвертованій валюті та неконвертованій валюті.

Аналіз цієї інформації використовується для з'ясування спеціалізації банку на валютному ринку та відповідності його діяльності обраній ним стратегії, бізнес-плануванню тощо.

На підставі показників (питома вага валютних активів та зобов'язань, динаміка змін у структурі активів і пасивів банку, показники у розрізі валют, резидентності) визначаються основні тенденції діяльності банку, їх стабільність на внутрішньому та міжнародних валютних ринках.

4. Для аналізу ресурсної бази банку в іноземній валюті необхідно розрахувати показники (питому вагу валютних депозитів у розрізі їх вартості, термінів та клієнтів; середню процентну ставку залучення; загальну величину процентних витрат і її питому вагу в загальній масі процентних витрат банку; динаміку процентних витрат за валютними ресурсами) та оцінити стабільність ресурсної бази.

5. Для визначення ефективності та ступеня використання банком залучених ресурсів в іноземній валюті необхідно розрахувати показник повноти використання залучених коштів в іноземній валюті ( $K_{\text{вик.інв}}$ ).

$$(K_{\text{вик.інв}}) = \frac{\text{Обсяг кредитних валютних вкладень}}{\text{Обсяг валютних залучених коштів}}.$$

Значення показника менше за одиницю свідчить про використання залучених ресурсів не тільки для операцій кредитування, а й для інших активних операцій. При цьому слід мати на увазі, що в разі сприятливих умов на грошово-кредитному ринку, стабільності курсу національної валюти, частка коштів банку може бути конвертована у межах нормативу валютної позиції та використовуватися для активних операцій у національній валюті.

6. У процесі аналізу кредитних операцій в іноземній валюті розраховуються та вивчаються (частка валютних кредитів у загальному обсязі активних операцій у валюті; частка валютних кредитів у загальному обсязі кредитних операцій; частка валютних кредитів у розрізі обсягів, термінів та процентних ставок, видів валют; динаміка абсолютного та відносного приросту кредитів за їх видами).

7. До факторів, які впливають на стан валютної позиції банку, належать курсові коливання на ринку, адміністративні заходи НБУ, скорочення обсягів операцій торгівлі іноземною валютою, кризові явища в економіці та в суспільстві. Їх необхідно враховувати під час оцінювання стану валютної позиції банку.

8. Відкриття значної кількості кореспондентських рахунків, вибір країни, валюти рахунку та умов платежів здійснюються з урахуванням експортно-імпортних тенденцій клієнтів банку та забезпечення власних потреб банку в розрахунках за валютними операціями. Щоб визначити ефективність використання коштів та проведення платежів за коррахунками необхідно проаналізувати обороти коштів за кожним банком-кореспондентом. Якщо за деякими з них ураховуються кошти, але операції не здійснюються, це можна розцінювати як відволікання коштів або навіть приховане кредитування й, відповідно, недоотримання доходів. Слід звернути увагу на наявність кореспондентських рахунків, за якими не проводяться операції та немає залишків або вони досить незначні. Це викликає додаткові витрати банку на розрахунково-касове обслуговування.

9. Дохід в обмінного пункту формується за рахунок торговельного результату, який залежить від кількості робочих днів в аналізованому періоді, середньоденної суми обмінної валюти та маржі (різниці між купівлею та продажем іноземної валюти). На дохід обмінного пункту впливає також швидкість обігу коштів, місце знаходження обмінного пункту, активність клієнтів, їх платоспроможність.

10. Завершальним етапом аналізу валютних операцій є розрахунок зазначених вище відносних показників дохідності та витратності.

## Рекомендована література

1. Аналіз банківської діяльності: Підручник /А. М. Герасимович, М. Д. Алексеєнко, І. М. Парасій-Вергуненко та ін.; За ред. А. М. Герасимовича. — К.: КНЕУ, 2003. — С. 59–106.
2. Батракова Л. Г. Экономический анализ деятельности коммерческого банка: Учебник. — М.: Логос, 1998. — 344 с.
3. Облік та аналіз діяльності комерційного банку: Навч. посіб.: У 2 кн. / Плісак Т. О., Гагаріна С. А., Недеря Л. В., Нетребчук Л. О. — К.: КНТЕУ, 2003. — С. 102–119.
4. Парасій-Вергуненко І. М. Методика аналізу міжбанківських кредитів / І. М. Парасій-Вергуненко // Вчені записки КНЕУ. — 2001. — Вип. 3. — С. 244–249.

## Тема 8. АНАЛІЗ ІНШИХ АКТИВНО-ПАСИВНИХ ОПЕРАЦІЙ

*Після вивчення цієї теми студент повинен знати:*

- методику аналізу лізингових операцій банку, які є додатковим джерелом отримання доходів;
- методику оцінювання динаміки і структури лізингових операцій та їх ефективності;
- основні способи здешевлення банківських ресурсів, знаходити резерви додаткових доходів банку.

### 8.1. АНАЛІЗ ЛІЗИНГОВИХ ОПЕРАЦІЙ БАНКУ

#### 8.1.1. Сутність, завдання та інформаційна база лізингових операцій банку

Одним із напрямів аналізу послуг комерційного банку кредитного характеру є вивчення його лізингових операцій.

Термін «*лізинг*» походить від англійського «to lease» — орендувати, брати в оренду. При цьому право власності на об'єкт лізингу залишається у лізингодавця на строк дії договору. З економічного погляду лізинг схожий з кредитом, що надається під основні засоби. У лізингу елементи оренди взаємопов'язані з елементами кредитних правовідносин, а грошовий та матеріальний потік зливається в єдиний взаємопов'язаний комплекс грошово-майнових відносин.

**Лізинг** — це довгострокова задача в оренду з правом викупу основних засобів, куплених орендодавцями з метою їх виробничого використання.

Розрізняють три форми лізингу:

- прямий;
- зворотний;
- змішаний.